

माहिती फाटून येणार आहे हे जयमलला माहीत होतेंच. ती माहिती फाटून येतल्या-वर क्रूर शक्ति लष्करा बळी देखील देईल ही अंधुक शंका त्याच्या मनांत होती. शबंकर दरीचा मार्ग व त्यातील धनशायीची माहिती जयमलला पण हवी होती. म्हणून तो जे काही बोलेल ते ऐकून नीट लक्षात ठेवणे जयमलला होतें.

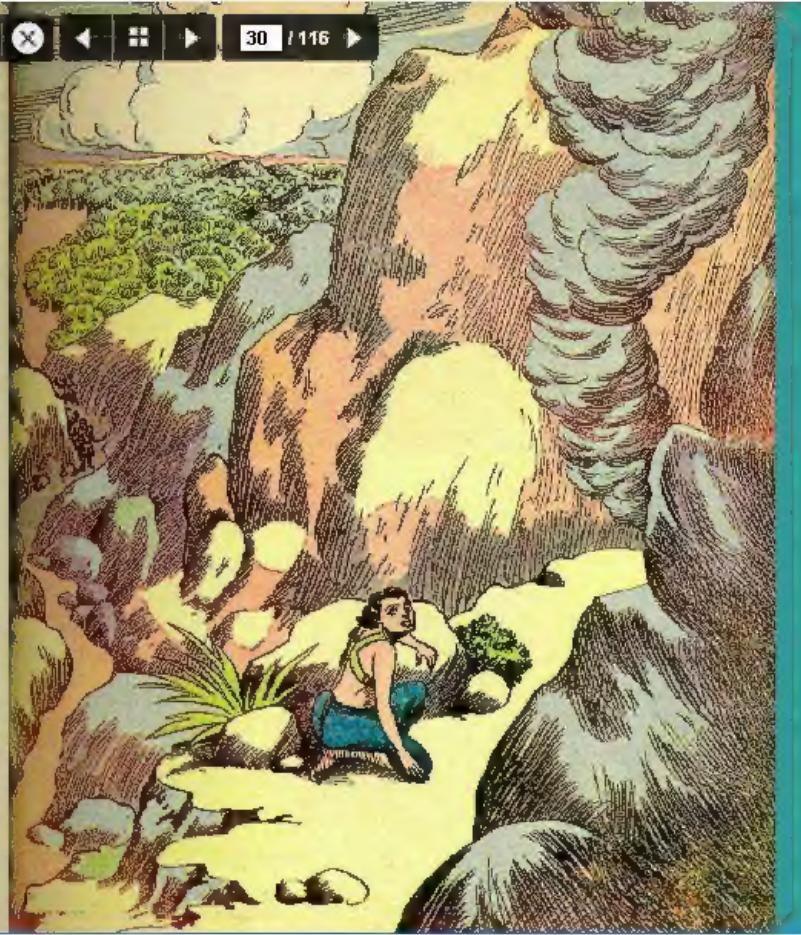
जयमल हा विचार करीत शिखराखाली पहात होता. त्याने चौघांना वर बघून येत असतांना पाहिले. पण चौघांपैकी एक मार्ग बघून गांभर रानांत शिरला.

तिथे डोंगराकडे प्रहात स्फुटित होते. जयमलने मार्ग बघून पाहिले तेव्हा त्याला ते लोक काय पहात उभे आहेत हे उमगले. गुहेतून काळा धूर बाहेर येत होता. हा धूर पाहूनच थडेतक हे शक्ति झाले असावेत. गांभर काय करावे? जयमलला हे जाऊन सांगायचे की स्वस्थ बसून संमत घ्यावी!

जयमलला एका सैनिकाला नावही देण्यासाठी ब्रह्मपुरास पाठविले होते. तोच पळत ब्रह्मपुराकडे निघाला होता. खुदैवाने त्याला एक म्हानारा बोलेवार मेटला. त्याने त्याला आपली तलवार दाखवून त्याला बोळ्यावरून खाली ओढले व स्वतः बोळ्यावर बसून ब्रह्मपुरास येऊन पोचला.

सिंह द्वार ओलांडून तो आत गेला व "महाराज, महाराज!" असा ओरडत सुटला. त्याचा आवाज ऐकून नवीन सेनापतीने पुढे येऊन त्याला विचारले—“तू, स्वतः महाराजांचा हाक मारीत का सुटला आहेस? महाराज येणार आहेत का बाहेर? काय आनंद आहे?”

सैनिक भीत भीत म्हणाला—“सेनापति, मला महाराजांच्या जयमललांना पाठविले आहे. डोंगराच्या एका गुहेतून धुराचे छोट

Fullscreen 177

मुलें खाऊन आपला ज्वर निर्याद करतो!" सैनिकाने शोडक्यात त्याका माहीत होते ते सांगितले.

"गुहेतून घूर घेण्याचें कारण तो मांत्रिक व त्याची हवनादि कामेंच असतील कशावरून? शत्रु-सैन्य मुद्दां असू शकेल!" राजगुरूलें शका केली.

"तो मांत्रिकच आहे, त्या म्हाताऱ्याने हेंच सांगितलें. त्याने मांत्रिकाला कित्येक वेळां पाहिलेले आहे. त्याला त्याच्या मुद्देची वाट देखील माहीत आहे," सैनिक म्हणाला.

"त्या विचित्र प्राण्याविषयी त्या म्हाताऱ्याला माहिती आहे का?" राजानें विचारलें.

"जो विचित्र प्राणी त्या मांत्रिकानेंच पाठविला होता. तसा प्राणी जथोत नाही. त्या मांत्रिकानेंच मंत्रवलाचें तो निमिका असोवा असे तो म्हातारा सांगत होता. त्याने स्वतः तो प्राणी आपल्या डोक्यानी पाहिला आहे," सैनिक म्हणाला.

"राजगुरू! भर्ता काय करावें असें आपलें मत आहे?" राजानें विचारलें.

राजगुरू क्षणभर विचार करून म्हणाला—

"त्या गुहेत मांत्रिकच जसावा मांत मला

देखील शंका वाटत नाही. शत्रु सैनिक असतें तर गुहेतून घूर आलाच नसता. त्यांनी घूर होऊच दिल्या नसता. कारण त्यांच्या गुप्तस्थानाची माहिती आपल्याला त्या पुरातुने मिळेल हे त्यांचा कळतें. म्हणून मला असे वाटत आहे की हा सैनिक म्हणतो तसा तो मांत्रिकच असोवा व त्याने काहीं तरी ह्मणण्याचें आरंभिलें असावें. नाहीतर इतका मोठा घूर गुहेतून जेणें शक्य नाही. त्याला आपण शक्यतां करून जिवंत पकडला पाहिजे."

"तो एक कुटूंब व गुरू मांत्रिक आहे. त्याला कैद करणें, आपल्याला वास्तें तितकें सोपें नाही," राजा म्हणाला.

"तें सर्व माझ्यावर सोडा. मला देखील थोडी मंत्रविद्या माहीत आहे. आजपर्यंत तिचा उपयोग करण्याचा प्रसंगच नाला नाही, पण आतां मी प्रयोग करून पाहणार आहे. त्या दुष्टाला कसे कैद करावयाचें हें मला माहीत आहे," राजगुरू म्हणाले. नंतर सेनापतीकडे वळून ते पुढें म्हणाले—"सेनापति! माझ्याबरोबर आपणासाठी निबडक दहा सैनिकांना तयार देवा!"

दहा मिनिटांच्या कांत राजगुरू दहा सैनिकांना बरोबर घेऊन सेनापतीसह भोळ्यावर वसून निरोप घेऊन येणाऱ्या सैनिकाबरोबर निघाले. तो सैनिक वाट वास्तबायला पुढें चालत होता आणि त्याने रानांत व डोंगरावर बें काहीं पाहिलें किंवा ऐकले त्याचे वर्णन करीत तो जात होता.

जयमल गुरेण्या बाहेर एका दगडाजवळ वसून सर्व पहात होता. त्याने राजगुरू व सैनिकांना येत असलेले पाहिलें. तात दीड तासांपूर्वी एक सैनिक मार्गे वळून जो पळत गेला तोच बहुतेक यांना बोलवून घेऊन

आली असावा, त्याला हे कळायला नितकाया वेळ लागला नाही. गुहेतून भू बाहेर येत होता म्हणून त्यांना शंका आली असावी की गुहेत कोणीतरी मांत्रिक होम करीत असावा. तो भयंकर दरीच्या भागे ऐकण्यासाठी तन्मय होऊन तिथे लक्ष देऊन बसला होता त्याच्या गळ्यात केव्हा बोरीचा पतंग पडेल हे जेसील त्याचा माहीत नव्हते.

जयमल गुहेकडे पावला. आत ब्रह्मदेवीचा खणखणीत आवाज एकाएकी बंद पडला. एकजण बोळ्यावरून उतरून कमंडळात त्याच त्रेळी लखूचा आवाज त्याला ऐकू पावो हातांत घेऊन व काही तरी मंत्र

आला. तो म्हणत होता—“विन्ध्यपर्वता-पत्नीकडचे रान खोळांमून गेल्यावर एक दरी लागेल. तीच भयंकर दरी. त्या दरीत एक मोठे पिंपळाचे झाड आहे. त्याच्या खाली एक वाळूळ आहे—” ते ऐकत असता ब्रह्मदेवी कां कोणास टाऊक लढखडो हंमळा. “पुढे बोल, कालभैरवा! पुढे बोल!” जसे म्हणत त्याने लखूच्या खांद्यावर आपली कुबडी ठेवली.

“ते साह पौर्णिमेच्या दिवशी फळांनी मरावून जावें. सिहाच्या राजाला ठार करून त्याचे चर्म....” बोलता बोलता लखू शंभला. हाताने स्वतःचा मळा घसून उमा राहिला आणि लढखडत बाळं लागला.

लखू तसा उठलेला पाहून व त्याने ते विचित्र वागणे पाहून ब्रह्मदेवी बोराने ओरडला—“कोण तू, माझ्यावर मंत्राचा प्रयोग! अरे, त्याने कालभैरवाचे तोंडच बंद केले आहे.” त्याने बोराने हुंकार केला. जयमल पांमत बोंगराच्या डोंकाला जाऊन खाली पाहू लागला. घोळ्यावरून जे लोक थोड्या वेळापूवी आले होते त्यांच्यापैकी थोड्या वेळापूवी आले होते त्यांच्यापैकी एकजण बोळ्यावरून उतरून कमंडळात त्याच त्रेळी लखूचा आवाज त्याला ऐकू पावो हातांत घेऊन व काही तरी मंत्र

चांदोबा
१४

म्हणून जमिनीवर आपटीत होता. तो राकगुठ होता.

जयमल आला, ब्रह्मदेवीपरीशर तो व लखू देखीत पकडले जाणार. घोळ्यावरून येणारां-पैकी एक जण कोणी मांत्रिक आहे खास!

“गुरु गुरु.....” जयमल गुहेकडे पावला. “ब्रह्मपुराचे सैनिक डोंगर चढून नेत आहेत.” तो मांत्रिकाला म्हणाला.

मांत्रिक दांताने मोठ बावीत म्हणाला—“ब्रह्मपुराचे सैनिक! असतील! त्याने आपल्याला काय भय! त्यांच्याबरोबर कोणी तरी मांत्रिक देखील आहे जसे दिसते.

त्याचा मळी काळभैरवाला अर्पण केल्या-विधाव माझ्या मनाचे समाधान होणार नाही. त्याने स्वतःच्या इष्ट दैवताचेच तोंड बंद केल्यावर त्याला मुक्ति नाही!”

“त्या तुच्छ मांत्रिकाने कालभैरवाचे तोंड बंद करण्यापुर्वी कालभैरवाने सर्व काही सांगितले का गुरुवर!” जयमलने विचारले.

ब्रह्मदेवीच्या मुख्या ताडतरल्या. त्याच्या कपाळाला आठवा पदच्या. त्याने संजय मुद्देने जयमलला विचारले—“म्हणजे, तू लखून सर्व पडत होतास आणि ऐकत होतास!” “हे काय गुरुवर! आपण मला बाहेर

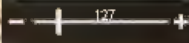
म्हणायला सांगितले गळते का? मी पाहूचाला उमा होवो म्हणूनच ब्रह्मपुराचे सैन्य येत असलेले मला दिसले व मी पांमत घेऊन आपल्याला सांगितले. मी तेथे उमा नसतो तर मला हे सर्व कसे कळले असते व मी इकडे घेऊन कसे सांगितले असते!”

तोपर्यंत लखू बेशुद्ध स्थितीतच होता, नटले तरी नालेल. तो ताडकन उठला. त्याने नारी बानूला पाहिले आणि बोळं लागला—“कोट आहे मी! कोण आहे मी!” मांत्रिक त्याच्याजवळ गेला व हलुवार हातानी त्याच्या पाठीवर हात फिरवीत म्हणाला—

चांदोबा

Fullscreen

36 / 116

“तू लखू! जखंदडी मांत्रिकाच्या गुहेत बसला आहेस. तो पहा कालभैरव! आपल्या उपासकांना ते मागतील ते देणारा कल्पवृक्ष!”

लखूनं कालभैरवाच्या मूर्तीकडे पाहिले व म्हणाला “पण कालभैरवाच्या डोळ्यांतली ओती थोडी कमी झाल्यासारखी वाटते!” त्याने जयमलकडे धकून म्हटले “सर्वच विचित्र वारत आहे जयमल! जयच झाले काय!”

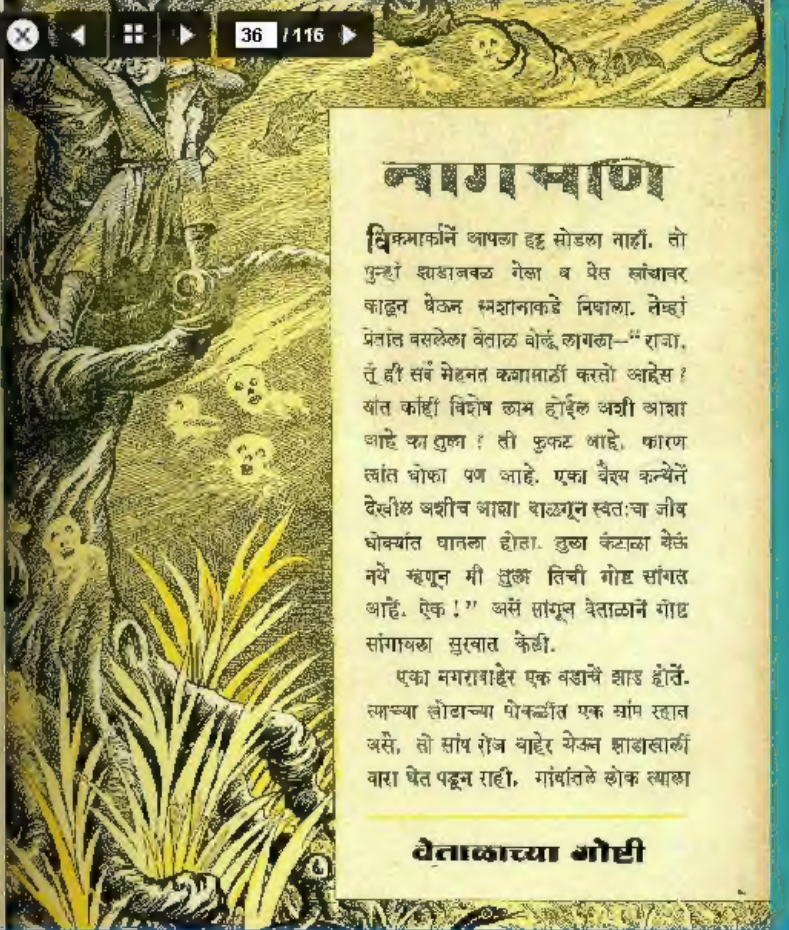
जयमल कांही उत्तर देणार इतक्यांत मांत्रिकाने मध्येच त्याला अडविले व म्हणाला— “कांही नाही, लखू! मीच थोडे दुर्लक्ष केले, थोडा असावध होता. कोणीतरी तुच्छ मांत्रिकाने भाइयावर वार केला आहे. तू भिऊ नकोस, मी त्यालाच बळी देऊन कालभैरवाला शांत करीन.”

“गुरुवर! आतां बोलण्यांत वेळ बालुकिणें वरोवर होयार नाही. शत्रु असदीं जवळ

येऊन पोचला आहे. आपल्याला शोधीत झोळ्या वेळानें येऊन पोचेल. कोठें पळून जाऊं या.” जयमल म्हणाला.

“पळून जाणार! कोण? महामांत्रिक जखंदडी शत्रूला भिऊन पळणार? काय बोलवोस काय जयमल? कालभैरव पाठीशीं असतां माझ्या केसाला देवील थका लरणें क्षम्य नाही. कोण साहस करणार बेधपयेंत येण्याचें? मी येथूनच त्या मांत्रिकाचा क्षमाचार घेतां पहा. त्यानें माझ्यावर भंव टकावा! त्यालाच कायमचा पडा मिळें दे! तुम्ही दोघे पळा कोठें तरी आणि लपून बसा!” असे म्हणत मांत्रिक कालभैरवाच्या मूर्तीकडे निघाला.

लखूनं आपले धनुष्य व बाण उचलून घेतले व जयमलबरोबर गुहेतून बाहेर आला. दगडाआड लपतलपत दोघे हस्ती सरोवराकडे धांवले. [पुढील गोष्ट पुढील अर्की]

नागसाण

विक्रमाकानें आपला हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हां शयानबळ गेला व घेत खांचावर काढून घेऊन भ्रमशानाकडे निघाला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ बोल्ड लागला—“राजा, तू ही सर्वं मेहनत कजामाठीं करतो आहेस? यांत कांही विशेष लाभ होईल अशी आशा आहे का तुला? ती फुकट आहे. कारण त्यांत धोका पण आहे. एका वैश्य कन्येनें देखील अशीच आशा बाळगून स्वतःचा जीव धोक्यांत घातला होता. तुला कंटाळा येऊं नये म्हणून मी तुला तिची गोष्ट सांगत आहे. ऐक!” असें सांगून वेताळानें गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

एका नगराबाहेर एक वडाचे झाड होते. त्याच्या लोटाच्या धोक्यांत एक सांप रहात असे, तो सांप रोज बाहेर येऊन झाडाखाली वारा घेत पडून राही. गांवातले लोक त्याला

वेताळाच्या गोष्टी

प्यायला हूप देत व मच्छिमावानें त्याची पूजा करीत.

त्याच गांवांत एक श्रीमंत जव्हेरी रहात असे. तो हिऱ्यांचा व्यापार करी. त्याला एक अखंड रूपयती कन्या होती. जव्हेऱ्याचीच मुलगी, तिला रत्नाभूषणांचे अणुकाही वेडच होतें. तिने निरनिराळीं रत्ने जमा करून ठेवलीं होती. रोज तीं रत्ने पाहून तिच्या मनाला एक मकारचा आल्हाद वाटे. पण तेव्हां तिच्या मनाचे समाधान होत नव्हतें. तिच्या रत्नांत नागमणि रत्न नव्हतें. नागमणि उत्तम जातीच्या नागाच्या

डोक्यांत असतो. पण तो मिळणार कसा ? ज्या वस्तूचा अभाव असतो त्या वस्तूची गरजच जास्त वाढू लागते. हा मनुष्याचा स्वभाव-धर्म आहे. त्याप्रमाणें वैश्यकन्येला नागमणी रत्नाचा अभाव भासू लागला. तिच्याजवळ एकाहून एक सुंदर एखान मोठीं रत्ने होती. पण तीं सर्व नागमणीच्या समोर तिला फिकीं वाटत होती.

तिनें बडाच्या पोकळींत राहणाऱ्या सांपाची कीर्ति ऐकली होती. त्याला मारून त्याचा मणी जर कोणी आणून दिला तर किरी बरे होईल असा विचार करून तिनें एका मिळाला बोलवून त्याला पैशाचा लोभ दिला व त्या सांपाला ठार करून तो नागमणी आणून द्यायला सांगितलें.

त्या मिळानें पैसाच्या लोभानें त्या देवतुक्य नागाला ठार केलें व त्याचा नागमणी काढून वैश्यकन्येला आणून दिला. तो मणी मिळाल्यावर तिला परमानंद झाला. तो नागमणी वैश्यकन्येस सदा नि कदा आपल्या कुंकवावर बाबून ठेवी.

आपल्या एका निरपराध बेशाजी केवळ होसेलातर झालेली हत्या पाहून नागराज वासुकीला राग आला. त्यानें या हत्येचा

सूड वेण्याचें ठरवून मनुष्यरूप घेतले व तो त्याच गांवीं येऊन राहू लागला.

गांवांत एक तरुण जव्हेरी व्यापार करण्यास जाल्याची मोठ्ठा वैश्यकन्येच्या बापाला पण कळली. तरुण जव्हेरी गांवच्या मोठ्ठोग्या श्रीमंतांना मेजवान्या देई. एखादां स्वतः राजादेखील मेजवानीसाठीं जातीनें हजर होता. त्याचें जेवण पाहून त्या गांवचे लोक चकित झाले.

वैश्यकन्येच्या बापानें या नव्या व्यापाऱ्यालां खोसून करून घेतली व त्याला आपल्या घरी जेवायला बोलाविलें. तो अविवाहित आहे व इतका श्रीमंत आहे हें पाहून आपल्या कन्येला त्याचा विवाह करून द्यावा असाहि एक विचार त्याच्या मनांत आला.

बोळून वाढली आणि वैश्यकन्येचा विवाह तरुण जव्हेऱ्याशीं ठरला. त्याच्या सारखा सुंदर व श्रीमंत नांचई त्रिलोकांत मिळणें अशक्य होतें.

वैश्यकन्येनें तरुण जव्हेऱ्याच्या रूप-नावण्याची व श्रीमंतीची कीर्ति ऐकलीच होती. बहिर्जावरोबर वैठकींत बसून तो बोलत बसे तेव्हां ती डोळे मळून त्याचें रूप पाहून खूब होई.

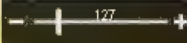

विवाहाचा शुहूर्त ठरला. विवाहाची तयारी सुरू झाली. बासुकी रोज आपल्या कपड्यांसाठीं करंडक भरमरून रत्ने पाठवू लागला. तीं पाहून वैश्यकन्येला आनंद गगनांत भावेनासें झालें.

उद्योगसमारंभ धाट्यादाऱ्यानें पार पडला. विवाहोत्तर संस्कार संपल्यावर जांवेई बापू सासण्याच्या आग्रहानें सांभरवाडीच राहू लागले. नवदंपतीसाठीं दयनगृह सजविण्यांत आले. धकाळीं छान उजाडलें तरी नवदंपती झोपलेली पाहून वैश्यकन्येच्या नातेवाइकांनीं तिला जागीं करण्यासाठीं अनेक उपाय केले.

Fullscreen

177

40 / 116

मंगरुबाचें बाजविली पण आंतून कांहीच आवाज न आलेला पाहून सर्वांना आश्चर्य वाटलें. पति किंवा पत्नी दोघांपैकी कोणीच उठून दार उघडले नाहीं. शेवटीं दार फोडून सर्व आंत गेले तो बघू पलंगावर मरून पडलेलीं. जांवई बापू तेथें बघतें. एक काळा सांप खिडकीच्या भोकांतून बाहेर जात असलेला सर्वांना दिसला. बघूच्या अंगावर सांभ चावल्याचे वण एका जागीं स्पष्ट दिसत होते.

शेवत मोष्ट सांगून वेताळानें विचारलें—
“राजा, मला एक शेंका येते. जव्हेच्याच्या मुलीला रत्नांची एवढी ह्याव होती हें मला पडतें. पण नागमणीसाठीं तिनें एवढा हट्ट कां बरावा? तिनें बिना कारण या हटास्तव आपला जीव भोवपांत घातला असें नाहीं का तुला वाटत? नागमणी रत्नांत विशेष

असें काय आहे? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून तूं दिली नाहीं तर तुला परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याचीं शेंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर आदळतील.”

विक्रमार्क म्हणाला—“नागमणी रत्नांत विशेष असें कांहीं नाहीं. त्यांत जव्हेच्याच्या मुलीनें त्याच्यासाठीं इतका हट्ट बरावा, असें कांहीं विशेष त्यांत असेल असें मला मुळांच वाटत नाहीं. तिच्याजवळ खंडीभर रत्नें होती. परंतु नागमणी रत्न तिच्याकडे नव्हतें. खी जातीचा स्वभाव थोडा विचित्र असतो. खी वस्तु त्यांच्याजवळ नसते त्याच वस्तुसाठीं त्या हट्ट बरतात. त्या वस्तुच्या किमतीपेक्षा त्या वस्तुचा अभावच त्यांना जास्त भासतो!”

अशा तऱ्हेनें मौनभंग झाल्यामुळे वेताळ मेंढावरोवर नाहींपा सारखा व सादाळा जाऊन लोंबकळू लागला.

मुण्याचें महात्म्य

सांगणार नांवाचा एक राजा होता. त्याला दोन मुले होती. मोठ्याचें नांव धवलकांत व चाकऱ्याचें नांव प्रवलकांत असें होतें. राजाच्या प्रधानाला रत्नवती नांवाची एक रत्नवती कन्या होती. धवलकांत व रत्नवती लहानपणापासून बरोबर वेळाली व वाढली. अर्थातच त्यांचें परस्परान्तर प्रेम वाढत गेलें. वयांत आल्यावर रत्नवतीनें धवलकांतशींच लग्न करण्याचा निश्चय करून तसें आपल्या वडिलांना सांगितलें. सर्वांना तें ऐकून आनंदच झाला. लग्नासाठीं राजा व प्रधान दोघांनीं राजपुरोहितांच्या सल्ल्यानें मुहूर्त ठरविला.

पण त्यानंतर एक दिवशीं धवलकांत बागेत फिरायला गेल्या असता त्याला एकापक्षीं सांप चाबला. सांपाच्या विषामुळे त्याचें सर्व अंग काळें पडलें. राजवैबांनीं येऊन औषधोप-

चार केला म्हणून धवलकांत बाबला. परंतु विषाचा एक बिंदु धरिरांत राहून गेल्यानें पुन्हां कांहीं दिवसांनीं त्याचें सर्व अंग काळें पडलें. त्याच्या अंगाला वास येऊं लागला. त्याला कमी दिवस लागलें व सर्व अंग ठणकू लागलें.

पुन्हां राजवैव आले व त्यांनी औषधोपचार सुरू केले, परंतु मुण पडला नाहीं. मांत्रिक व डॉगराळ प्रवेशांत राहणारे कांहीं वैद्य आले व त्यांच्या पैकीं एकांनें रोम्याची परीक्षा करून एक औषध सांगितलें. सातस सरोवरानजीकच्या कुण्णवनांत ‘अमृतवल्ली’ नांवाची एक वनस्पति आहे. त्या वेल्याची पानें आणून त्यांचा रस सर्व अंगाला चोळला तर रोग पूर्ण बरा होईल. परंतु हें सर्व काम तीन महिन्यांच्या जात पुरें झालें पाहिजे.

श्री. ना. गो. पाटीळ

एव तेथें जाणार कोण आणि तें काम करणार कोण ? तें एक दुस्साध्य व साहसाचें काम होतें. सर्व परस्परांचीं तोंडें पाहूं लागले. एव पवलाकांतला राहिलें नाहीं. त्याचें घोड्या मावांवर जिवापलीकडे प्रेम होतें. त्याचा बीज पोस्पोत असता त्याला कसे स्वस्थ राहिले ! तो म्हणाला—“कोणी जावो किंवा त जावो, मी जाऊन ती अभूतवाही घेऊन येतो.” असें सांगून तो निघाला देखील.

तो येईपर्यंत पवलाकांतची सेवा मुख्या करणें आवश्यक होतें. दासदासी पुष्कळ

होत्या. एव जिवाच्याचें कोणीच नव्हतें. तेव्हां रत्नवती पुढें येऊन म्हणाली—“मी त्यांना मनातें वरलें आहे. त्यांच्याशी माझे लग्न झालें असो किंवा नसो. तेच माझे पति आहेत. म्हणून मीच त्यांची सेवा करतें.”

राजा व राणी दोघांनीं किती समजावून सांगितलें कीं सेवेला दासदासी आहेत. तूं एकटी किती दिवस सेवा करणार ! एक दोन दिवसांचा प्रश्न असता तर हरकत नव्हती. तीन महिने सतत जागरणें करणें तुला श्रेणार नाहीं, इतकें करून वेळेवर तो वेळ मिळतो परीं नाहीं पोण जाणें ! काम तरी सोपें आहे का ? नोकरचाकर देखील ज्या कामाला हात घालायला तयार नाहींत तें काम तूं करणें जाणाला पसंत नाहीं.

एव रत्नवतीनें आपला हट्ट सोडला नाहीं. म्हणून तिचें म्हणणें मान्य करावें लागलें. त्या दिवसापासून रत्नवती एकटी सेवा करूं लागली.

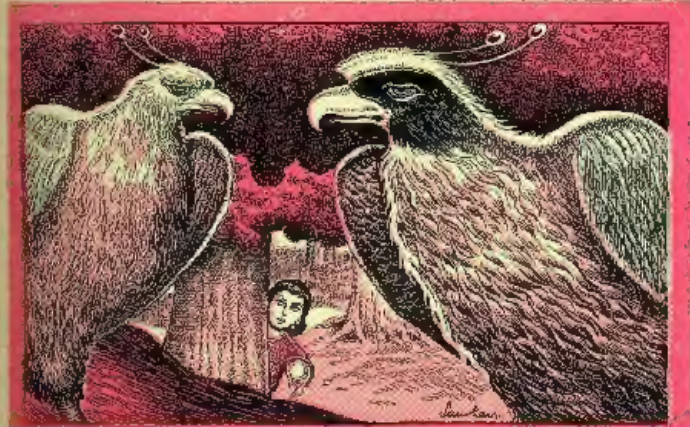
पवलाकांतला कमी दिसत होतें तरी रत्नवतीच सेवा करीत असल्याचें त्याला यकलें. त्यामुळें त्याला क्षणभर बरें वाटलें.

बांदोबा

पुन्हां विचार आला आपल्यासाठीं तिचें इतकें कष्ट सोसायें हें त्याला पसंत नव्हतें. एव्हां त्याच्या मनांत आलें कीं तिला सांगावें कीं तूं वचनांतून मुक्त वाहेस. पाहिजे तर आपली कीर्तीची लम करून घे. एव पुन्हां दुसरें मन सगि कीं तिला त्यामुळें दुःख होईल. इतक्या मक्ति भावनेनें ती सेवा करीत आहे त्या सेवेचा असा अपमान केला तर तिला जास्तच दुःख होईल. म्हणून ती काहीच बोलला नाहीं, असाच काही काळ लोटला.

* * *

तिकडे पवलाकांत घोड्यावर बसून वायु-वेगानें एका महिन्यांत आपली जबाबदारी पुरी करण्यासाठीं हिमालय पर्वतांत पोचला. मानस सरोवराच्या कांठीं एका झाडा-खाली बसून तो विचार करूं लागला कीं हें सरोवर पार करून पलीकडे कसे जावयाचें ? झाडावर कोणी बोलत अस-त्याचा आवाज ऐकूं आला. डोकें वर करून पाहिलें तर तें एक गरुडचें जोडपें होतें. मावी म्हणाली—“हा साप प्रत्येक वेळीं येऊन अंहीं खाऊन जातो. अंटी कोटें घातलीं तरी एका पंधरवड्यांत तो येऊन तीं खाऊन

तो त्या बेलापर्यंत पोचू शकेल की नाही वाचीच शेका आहे.” ते ऐकून प्रवल्कांत पुढे आला व त्या पक्ष्यांना नमस्कार करून म्हणाला—“मी तुमचे बोलणे ऐकले आहे. तुम्हाला त्या सांपातून इतका त्रास दिला आहे तर त्याला ठार केल्याशिवाय मला चैन पडणार नाही मी आपला प्राण पणाला लावून त्या सांपाला ठार करीन व अमृतवल्ली जेव्हाचा पाला घेऊन जाईन.”

तेव्हा गरुडाचे जोडपे त्याला म्हणाले—“राजकुमार! तुला वाटते तितकें हे काम सोपे नाही. त्या सांपाला एक बर आहे. त्याचा वैरी त्याला दिसल्याबरोबर त्या सांपाच्या अंगात दुष्यट वृत्ति येते व त्याची लांबी पांचपट वाढते.”

“तुम्ही म्हणतां तें खरें असले तरी प्राण्याला मृत्यु हा केव्हातरी येतोच हे देखील तितकेंच खरें आहे. तो सांप या निश्चाला सास अपवाद नाही.” प्रवल्कांत म्हणाला.

राजकुमाराचें साहस व निश्चय पाहून गरुड जोडप्याच्या मनाचें समाधान झाले. गरुड म्हणाला—“तरमय मी एक गुपित सांगतो तें ऐक. पक्ष्याचे उडें त्या सांपाच्या

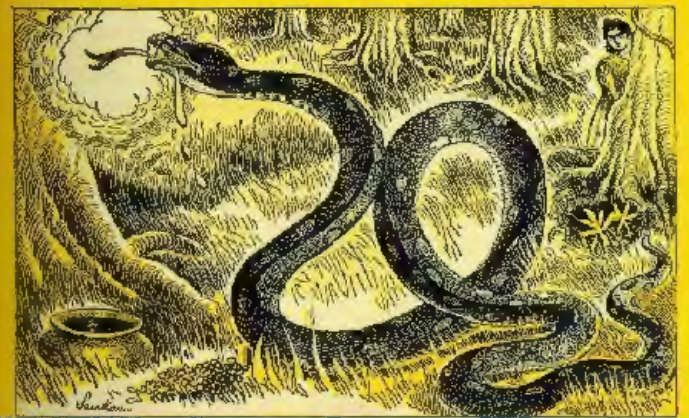
बांदोबा

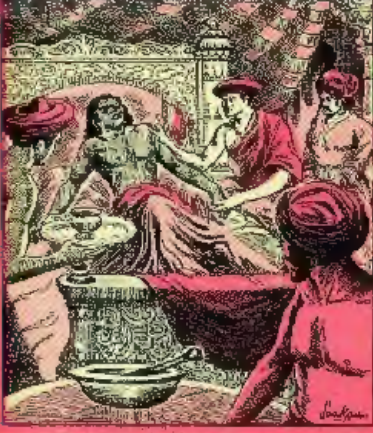
पोटांत गेले तर तो तत्काळ मरून जाईल. म्हणून त्याचा पक्ष्याच्या आतीवर इतका राग आहे.”

ते ऐकून प्रवल्कांतला एक बुक्कि चुचली. तो पक्ष्यांना थांबावला सांगून एका कधीच्या आश्रमात गेला व गाईचे दूध मागूस घेऊन आला. सांपाला दूध फार आवडतें हे त्याने ऐकले होते त्याने पक्ष्यांना त्यांतले थोडे दूध प्यायला सांगितले. त्यानंतर ते उडें दूध पक्ष्यांनी सांगितल्या जागीं ठेवून तो एका जागीं लपून बसला. सांप त्या बाटेनें राज जात येत असे. नित्याप्रमाणें तो

आला व प्रवल्कांतनें अनुमान केल्याप्रमाणें दूध पाहून त्याला मोह आवरला नाही. त्यानें एका घोटांत सर्व दूध पिऊन टाकले. प्याल्याबरोबर तो ताडाच्या झाडापेवढा मोठा झाला आणि भडभड जोडून सत्वजळ मरण पावला.

पक्ष्यांचा हाडेवैरी गेला. त्यांना फार आनंद झाला. ते प्रवल्कांतचे आभार मानून म्हणाले—“राजकुमार, तुला आपल्या कामी आतां पूर्ण यश मिळेल. त्या सांपाचा कणा कापून त्यांतला मणी काढून घे. झाडाच्या फांदी कापून एक जुजुबी नाव

करून वे आणि तीस वसून सरोवरापलीकडे जा. नावेची बोरी आम्ही चोनीत धरून तुला पळीकडे ओढून नेतो. त्या मण्याच्या उजेडांत तुला बाट काळोसांत देलील विवसा-सारखा उजेड दिसेल. मूं त्या कृष्ण वनांत जाऊन अश्वतथीचा पाळा वेऊन ये. या मण्याचा उजेड जसेपर्यंत तेथील साप तुझ्या-जवळ येण्याचे साहस करणार नाहीत.”

धवलकांतने मध्यांनी सांगितल्याप्रमाणे केले आणि अश्वतथीचा पाळा घेऊन तो मध्यांच्या मदतीने यानस सरोवर पार करून पुन्हा परत आला. त्याला निरौप देतांना पक्षी

म्हणाले - "तुला हा जो मणी मिळाला आहे त्याचे महात्म्य समजून घे. रोगी मापसाने हातांत घेतला तर त्याचा रोग तत्काणी बरा होईल. एखादा प्रसंगी जर मणी काळा पडला तर पुढे काय करावचे हे तुला सुचेळा.”

* * *

धवलकांत वेळेवर बरी परत आला व त्याने अश्वतथीचा पाळा वैद्यांना दिला. त्यांनी त्याचा रस काढून अंगाला लावल्या-बरोबर त्याचे सर्व अंग पुन्हा पहिल्यासारखे गोंरें झाले. रत्नावतीला फार आनंद झाला. तिच्या मथळ्यामुळेच धवलकांत इतके दिवस जगला होता.

ती त्या दिवशी स्नावास रोळी तेव्हा तिला हे पाहून आश्चर्य बाटले की तिच्या सर्व अंगावर पुन्हा देवीचे वण पडतात तसे काळे डाग पडले होते. केस विंचरू लागली तेव्हा केस निघून येऊ लागले. राजकुमारीची सेवा करीत असल्यामुळे तिच्या अंगात विष भिनले होते. तिला फार वाईट वाटले. आता त्या स्थितीत कोणी तिला पाहिले तर तोंड फिरवून घेतील असा विचार करून ती पळून गेली.

चांदोबा

जरेच दिवस तिचा शोष केल्यावर देखील तिचा पचा न लागल्यामुळे धवलकांतचे एक रावकन्येशी लग्न ठरले. धवलकांत रोज देखरेखीसाठी देवळांत जात असे. एके दिवशी रत्नावती एका भिकारणीचा वेच घेऊन त्याच्याकडे पहात बसली होती. पण तिच्या रूपांत बदल झाल्या कारणाने धवलकांत तिला ओळखू शकला नाही.

धवलकांत लक्षास तयार नव्हता. तब्येत बरी झाल्यापासून त्याने रत्नावतीच्या नांवाचा श्वास धरला होता. तो देवदर्शनास जाई तेव्हा देखील तो देवाजवळ एकच एक

मागणे मागी की रत्नावती जेथे असेल तेथे सुखी जसू दे. त्या दिवशी पुजाऱ्याला देवळाच्या तळावाच्या वाटावर एक अंगठी सांपडली. त्यावर धवलकांतचे नांव होते. राजकुमार देव दर्शनाला आला तेव्हा त्याने ती अंगठी त्याला दिली. आपल्या प्रेमाची खूण म्हणून धवलकांतने धवळां ती अंगठी रत्नावतीला दिली होती.

धवलकांतला संशय आला, कदाचित रत्नावतीने त्या रत्नावतीत जीव तर दिला नसेल. कदाचित ती अशक्त झाल्यामुळे तिला देखील तो देवाजवळ एकच एक

मदतीमुळे मला आरोग्यलाय झाला तरी
जिवंत नसण्यावर आपण तरी जगून काय
करायचे आहे. असा विचार करून स्थाने
तळावात उठी टाकली

रत्नवतीची भोर राजकुमारावर होती
ती त्याच्या पाटेपाठ तलावाच्या काठी गेली.
तिने पुजाःबाल सांगून रावकुमाराचा वाचविले
आणि म्हणाली—“मी अजून जिवंत आहे
पण मी हे रूप घेऊन एका युध्दासाठी कसे
लढू करू.” म्हणून मी बाजूला सरले.
आता आपण दुसरे लढू करून प्रजेला
सुखी करावे.”

प्रचलकातने तिला जोळखले, म्हणाला
“मला राज नको हे माझे रक्षण केलेस
तसे तुझे रक्षण करण्यासाठी मी आपले
जीवन धेचक्या तयार आहे, राज्य करायला
माझा शोकाटो भाऊ आहे.”

स्थान वेळी प्रचलकात भावाचा शोध
काढीत तेथे आला स्थाने दोघांचे
संभाषण ऐकले होते त्याच्या हातांतला
मणी तितक्यात काळा पडला व त्याला
परुषांनी संगितलेले मण्याचे महान्म
आठवले त्याबरोबर त्या प्रसंगात काय
करायचे हे देखील त्याला खुचले स्थान
ता मणी रत्नवतीच्या हातान दिला. तिने
हातात मणी घेतल्यावरच मणी पुन्हा
चमकू लागला तिच्या अंगावरचे सर्व
दाग नाहीसे झाले. तिचे चकित होऊन
परस्परांकडे पाहू लागली.

रत्नवतीने नो मणी प्रचलकातला परत
दिला स्थानेच भवकलांचे रत्नवतीशी आता
माटाने लढू झाले आणि प्रचलकातला त्याच्या
प्रसंगात असा मिळाल्याबद्दल मनाला संभाषण
घाटले.

गुणी गणोबा

गणोबाच्या आईने विचार केला. आता
माचे लढू करून टाकावे पण माघार कोणी
त्याच्या जोगी मुलागे मित्रेना मुली नव्हत्या
असे मुलांचे नाही, पण अशा विक्षिप्त माण
साल कोण मुलागे देणार! गणोबांना आपल्या
व्याची काळजी कधीच मरहती आईने लढू
ठरविले तर स्थाने नकार पण दिला नाही.

गावात मुलागे मित्रेना म्हणून आईने
परगावी जाऊन एक मुलागे पाहिली भटजींना
बोसमून मुहूर्त टाकण्यासाठी पाठविले ती
मुलागे रंगारूपाने चांगली होती, गरिबांची
मुलागे होती. आईबडील लहानपणीच वारले
म्हणून एका श्रीमंत माणसाने दया करून
तिला आपल्या घरी लहानाचे मोठे केले.
ती त्याच्या घरी सर्व काय करी तिचे

नांव कमला होते. ह्या श्रीमंत माणसाच्या
ठवारट्टीची 'सुरी जोळख' कमलाच्या
विवाहाच्या वेळी सर्वांना पटली. जो कोणी
शंभर रुपये कन्याशुल्क म्हणून देईल त्याच्याशी
कमलाचे लढू करून देईन असे स्थाने
किस्तेकांना म्हटले. गणोबांच्या आईने शंभर
रुपये देण्याचे कबूल करून ते लढू ठरविले.

गणोबांनी आपले लढू ठरवल्याची बातमी
आल्या मित्रांना दिली सुखीला पाहिलेच
का मित्रांनी स्नेही बद्दल उलबिली गणोबांना
गुपचुप जाऊन मुलागे पाहून दयाचे ठरविले
आणि निघाले. वधुसाठी एखाद्या दामिना
चिकत ध्यावा असे सांगून ते निघाले.

मुलागे सकाळी उठून गाईचे दूध काढते
हे आईच्या तांदून गणोबांना कळले होते.

[कत एकाशी, ठरले कुलपाशी]

[श्री गा. गो. पंढर]

त्यानेही आजून तिला पाहून व काय झाले तर खूप म्हणून काहीतरी तिच्या हातांत ठेवून देण्याचा विचार करून गणोबा शंभर रुपये घेऊन निघाले.

अर्ध्या वाटेवर गणोबांचा एक गाडी मिचली. गाडीला नेक चव्हता एक तरुण जमिनीवर बेथुद्ध होऊन पडला होता व त्याला मुद्दीवर आणण्याचा प्रयत्न एक तरुण बी करीत होती. ती तरुण मुद्दीवर आल्यावर ती बी म्हणाली—“आतां काय करावचें ? तुम्हाला एवढें झालें आहे आणि या रानांत कोणी नाही !”

त्याच वेळी गणोबा पुढें येऊन झगले. “काहीं बाबण्यांचे कारण नाही काय हवें तुम्हांला सांगा, मी मरत करायला तयार आहे पराजकार्थमिदं शरीर ”

“माझे नांव पांडू. उजाडण्याच्या आधी परगावी जायला म्हणून आम्ही दोघे निघालां पैल न हता व हिला चारुवेना. म्हणून मी हिला गाडींत बसवून स्वतःच येथपर्यंत गाडी ओडीत आणली. काळाखान ठेंब लागली व स्वाळी पडली. आतां गाडी ओढणें अशक्य आहे. उजाडण्यापूर्वी आम्ही आपल्या गांवीं पांचवळीं नाहीं तर आम्हां दोघांना आयुष्यभर रहावें लागेल.” ती तरुण म्हणाला.

“एवढेंच ना ? देवाच्या दयेनें माझ्या अंगांत तुम्हांला दोघांना घेऊन जायला पुरेशी शक्ति आहे. मोर्षे गाडीत बसा मी केळम जातो तुम्हांला !” गणोबा म्हणाले.

“तुमचे हे उक्ताव आम्ही आयुष्यभर विसरणार नाहीं.” असे म्हणत बांध गाडींत बसलों. गणोबांनी गाडी ओडीत असतां विचारलें ‘तुम्ही दोघे पतिपत्नी का ?’

“आमचे दोघांचे अजून लग्न झालें नाही. गांवीं पांचवळ्यावर देवळांत जाऊन लग्न करावयाचें आम्ही ठरविले आहे ही एक अनाथ

मुलगी आहे. एका श्रीमंताच्या घरी राहने व काम करते त्या श्रीमंतानें हिची मरिदी पाहून हिला आपल्या घरी लहान-पणामुन ठेवून घेतलें व लहानाचें नांवें केलें मी शेवाराच्या घरी काम करतां. आम्हें परमपरावर कित्येक दिवसांपासून प्रेम आहे. मी त्या श्रीमंताला जाऊन सांगितलें कीं आम्ही दोघे लग्न करून तुमच्या घरी नोकरी करूं. पण तो म्हणाला “जो कोणी शंभर रुपये देईल त्याच्यामुं मी ह्या मुलीचें लग्न करून देईन.” ज्या सवार्ती कोणीनरी शंभर शंभर रुपये देऊन मुलगी घेऊन जातो असें बचन देऊन गेला आहे म्हणें. त्याच्या वतीनें त्याची आई आली होती व उद्या मटली येणार आहे तो एक खुळा व मूर्ख आहे हें ऐकून ही पावरून गेली व माझ्या-कडे धांवत आली. आम्ही तावडतोच पळ काढला. पण अर्ध्या वाटेत मी ठेंब लागून पडलों आणि देवासारखे वजन तुम्ही सगोर उमे राहिल्लत.” पांडू म्हणाला.

त्याचे बोलणें संपतांच गणोबा गाडी बसवून उमे राहले आणि त्यांनीं विचारलें—

“या मुलीचें नांव काय ?”

“कमला !” पांडू म्हणाला.

“तरुंग घेऊन जाण्याचें काय कारण ? चला परत !” गणोबा म्हणाले आणि त्यांनीं गाडी बकविली.

“आबा आबा ! कोणी त्या गांवांत आम्हांला असें बरोबर येत अस्तांना पाहिलें तर ते दोघांपैकीं एकाला टेसील जिवंत सोडणार नाही !” पांडू म्हणाला.

“त्या श्रीमंताला तयार रुपये देऊन टाक आणि लग्न करून मोकळा हो !” गणोबांनी उदाय मुचविला.

“तोच तर प्रसन्न आहे. रुपये जाण्याकले कोटून !” पांडू म्हणाला.

“मी देतो!” गणोबा म्हणाले.

तिचे गावांत पोचले तेव्हा कमला पांढऱ्यावर पडून गेल्याचे ऐकून तो श्रीमंत रागाच्या मर्यांत पोलीस ठाण्यावर निघत होता.

गणोबा येऊन त्याला म्हणाले—“हे ध्या शंभर रुपये! कमलाचं पांढऱ्यां लस करून धा. शंभर रुपये देणाऱ्याही तुम्ही लस करून देईन म्हणाका होवा ना?”

“हो, प्रग कमलाचं लस गणोबाशी करून थायचं मी फडूल केले आहे त्यांच्या व्याजवळ, उद्यां परवां स्वतः येईल देखील.” तो श्रीमंत म्हणाला

“मीच तो गणू! हा दोघाचं कित्येक दिवसांपासून परमपरांवर भ्रम असता कमलाशी लस करणं मला शोभणार नाही व तें देखील पैशाच्या बळावर!” गणोबा म्हणाले

ते ऐकून पांढू व कमला दोघांनी गणोबाचे पाय धरून त्यांना नकळत खुळा व मूखे म्हटल्यावद्दल त्यांची माफी मागितली

गणोबाची ती परोपकारबुद्धि पाहून त्या श्रीमंताचं ह्मणायें हृदय देखील पाझरल व त्यानं ती रक्कम घेण्याचें नाकारले. म्हणाला मला पैशाची किंमत नाही. माणसाची आहे! त्या दोघांचे लस झाले तर मला आनंदच होईल.”

“का? त्यांत काय? दोघे पैसे देऊ शकले नाहीत, आतां मी त्यांच्या बर्तीने देत आहे. तुम्ही घेतलेच पाहिजे.” गणोबा म्हणाले.

त्या श्रीमंतानें गणोबाच्या आग्रहानें ते शंभर रुपये घेतले व त्या दाघाचें लस करून देऊन ते शंभर रुपये कमलाला दिले.

गणोबा आपल्या घरी परत गेले [पुढील अर्की जाणखी एक गोष्ट

* नागयज्ञ *

धौम्य नांवाचे एक ऋषी होते. त्यांच्या वेद शास्त्राकडे उदक नांवाचा एक जवळ विद्याभ्यासासाठी तीन शिष्य लिप्य होता. विद्याभ्यास पुरा झाल्यावर येउन राहाले. शिष्यांची गुरुपत्ति व भड्डा गुरुस्थानांत प्रवेश केल्यापूर्वी तो आपल्या नांवा परीक्षा घेण्यासाठी गुरु त्यांना नाना तऱ्हेची कामे सांगत.

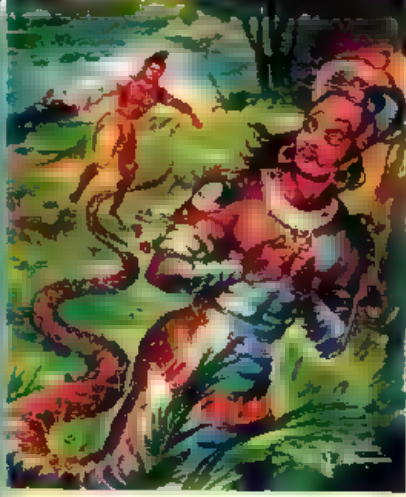
वेद नांवाच्या शिष्याने गुरुची सर्व प्रकारे सेवा करून विद्याभ्यास पुरा केला आणि भूखंडलिप्या देऊन व गुरुला विरोध

घेउन गुरुस्थानांत प्रवेश केला. त्याच्या कड तेव्हाच विद्याभ्यासासाठी कित्येक शिष्य वनात होते ते.” वेद म्हणाला.

येउन राहू लागले गुरुगृही फार कष्ट सहन केल्यानंच की काय, फेद आपल्या शिष्या- वगळा अगदी सोपी व सहज करतां राजाच्या राणीची जुडले होती आहेत. ते ते मागून आपून दे.”

त्या शिष्यांची तो स्वतःच्या मुलाप्रमाणे काळजी बाळी.

उदक पौष राजाकडे गेल आणि येण्याचे कारण सांगून निवेदन केले की गुरुपत्ति

कुंडले मिटाल्यास त्यांचे ऋतू पुरे होईल व मी गुरुक्षणांतून मुक्त होईन.

राजाने अंतःपुरात जाऊन राणीकडून कुंडले मागून घ्यायला सांगितले. उदकने अंतःपुरात जाऊन व राणीकडून कुंडले मागून गुरु ऋषींपासून मुक्त होण्यास सहाय्य करण्यास विनंति केली. राणीने आर्कदाने आपली कुंडले काढून दिली व म्हणाली "एव एक मोड तुला सांगून देवते, या कुंडलावर तक्षकाची नजर पडली आहे. त्याच्या हातून याचे रक्षण तू कसे काय करणार हे आता तूच थदा!"

उदकने राजाचे व राणीचे आभार मानले व निदोप येऊन निघाला. परंतु राजाने फार आप्रह केल्यावरून जेवाक्यास थांबला.

उदक पानावर बसला, पानावर भात वाडल्याबरोबर भातात उदकला एक कंस दिसला. त्याचा त्याला राग लागला व त्याने पौष्य राजाला अशुद्ध जेवण वाडल्याबद्दल शाप दिला की तुला अंचल येईल ज्ञानाधाने निष्कारण शाप दिलेला पाहून राजाने पथ त्याला उलट सांग दिला की तुला अपत्यलास होणार नाही.

दोघांनी रागाच्या भरात परस्परांना शाप देऊन टाकला. एका क्षुल्लक कारणासाठी शाप विस्तारवून उदकला पश्चात्ताप वाटला व त्याने आपला शाप परत घेतला. एव पौष्य राजाला आपला शाप परत वेष्ट्याची शक्ति नव्हती.

उदक कुंडले घेऊन गुरुकडे निघाला वारंती एका जागी एक उलास पाहून स्नान संचादि करण्यासाठी तो थांबला कुंडले काठावर ठेऊन तो स्नानासाठी पाण्यात उतरला. तो तिकडे कळल्याबरोबर तक्षकाने पाठीमागून कुंडले उचलून घेतली.

तक्षक दिगंबर रूपाने उदकच्या पाठापाठ येत होता. त्याने कुंडले उचलल्याचे उदकला

सांगितला

कुंडले व तो परतला. तक्षक पळाला. उदकने त्याचा पाठलाग करून त्याला धरले. परंतु तक्षक नागराज घेऊन विळात शिरला आणि नागलोका निघून गेला.

उदकने वीळ खणले आणि नागलोकात प्रवेश केला. वाटेत त्याला जो जो नाग भेटला त्या सर्वांना त्याने नमस्कार केला. एव त्याला कुंडले देणारा नाग एक देखील भेटला नाही. ते एक विचित्र जगच त्याला वाटले. एका जागी एक ली

होती. आपली एका जागी सदा सुले बसत आहे असलेले नाक फिरवीत होती. आपली एका जागी एक उत्तम जातीचा घोडा उभा होता. त्याच्यावर एक पुरुष स्वार होता.

उदक त्या स्वाराजकल गेला व त्याची त्याने स्तुति केली. त्याने संतुष्ट होऊन काय पाहिजे असेल ते मागून घ्यायला सांगितले.

"साऱ्या नागलोकावर आपला अधिकार वाटे मणी घेऊन त्याचे एक व दुसरी अमाना असे वाटते मला. तेव्हा तो काळे मणी घेऊन त्याचे एक वर विनिर्णय अधिकार द्या." उदक म्हणाला.

त्या स्वामानें ते मान्य केले. एका क्षणाव्ती उदकच्या देवतच त्या घोड्याच्या अंगातून प्रथम धूर व त्यानंतर ज्याला येऊ लागल्या. सारा नागलोक घुरावें व्यापला गेला. तत्काल वायराळा व त्याने कुंडलें आणून उदक्या दिली. उदक्या कुंडलें अस्त सन्हेने परत मिळाली. परंतु वेळेवर ती भुरग्याकडे कर्णा पांचती करावयाची हा प्रश्न होताच त्या घोडेस्वारानें उदकच्या मनातली गोष्ट खोळखली असावी म्हणाला. "तू या घोड्यावर वस वेळेवर तूं आरक्या गुरूच्या आश्रमांत जाऊन पोचशील."

बांदोबा
३६

उदक त्याप्रमाणें घोड्यावर बसला. जे वेळेवर गुरूच्या आश्रमांत पांचता आणि गुरूपत्नीला त्याने कुंडलें नेऊन दिली. नंतर उदकानें घडलेला सर्व वृत्तान्त गुरूस श्रवित्वा वर्णन करून सांगितला व समायेकान त्याने जे ह्मण पाहिले होते त्याच अर्थ विचारला.

"तूं पाताळ लोकांत ज्या लक्षा पाहिल्यास त्या स्त्रिया नसून धाता व विधाना होत. त्या जें कापड धिर्षीत होत्या त्यातलें पादरे मणी म्हणजे दिवस व काळे मणी म्हणजे रात्री. तुला जी मंडा मुले दिसली ते सहा कट्टी आणि ती जें वस्त्र फिरवीत होती तेंच वर्ष. त्या बाकाचे वारा आर तेच वारा महिने. तुला घोड्यावर जो पुरुष दिसला तो पक्षीय होता आणि तो ज्या घोड्यावर बसला होता तो स्वतः अभिदेवच होता." गुरूने अर्थ स्पष्ट करून सांगितला.

उदक गुरूचा निर्गोप घेऊन घरी निघाला. तत्काची आठवण होवोच त्याच्या तेलगामाची आय मस्तकास वाई. पुढें तो हस्तिनापुराचा राजा जनमेजय याला भेटला. राजानें त्याला नमस्कार केव्हावर उदक त्याला आशीर्वाद देऊन म्हणाला "राजन्! तूं अपक्या एका

गुरू कर्तव्याचे पालन करावयास मेलरला आहेस! अजून तूं मित्रवर्गांतून मुक्त झालेला नाहीस."

राजानें ह्या जोडून विचारलें "मुनीश्वर! मी क्षत्रिय धर्म व राज्य धर्म अर्बि पालन करीत आलों आहे. प्रमाद घडला असल्यास नागव्याची कृपा करावी."

जवणें जनमेजयाला तत्कालीन कुंडलें सोडून नेऊन फला प्राप्त झिला याचें वर्णन नगन पुढे म्हटलें "राजा! तूं हें कर्तें निमरनास की हा तत्काल तुझे वडील राजा पराक्षित याचा चांगला होता वर्षदशानें राजा वेधुळ पडला असतां कश्यप नांवाचा एक ब्राह्मण जापल्या मंत्रबळानें सांगचें विष उत्तरीण्यासाठीं येत होता. त्याला घाटेंत मक्क येऊन भेटला. त्याने त्या ब्राह्मणाला पुष्कळमे वन देऊन परत पाठविलें म्हणून राजा परीक्षित वांचला नाही. तेव्हां या दुष्ट तत्कावरीवर नागवशाचा नाश करण्यासाठीं नाग यज्ञ सुरू कर."

जनमेजय राजाचा बापाच्या मृत्यूचा वृत्तान्त माहीत नव्हता. त्याने मंत्रवाना बाळकून चिन्तारले तेव्हां त्यांनीं सर्व वृत्तान्त श्रवित्वा वर्णन करून सांगितला

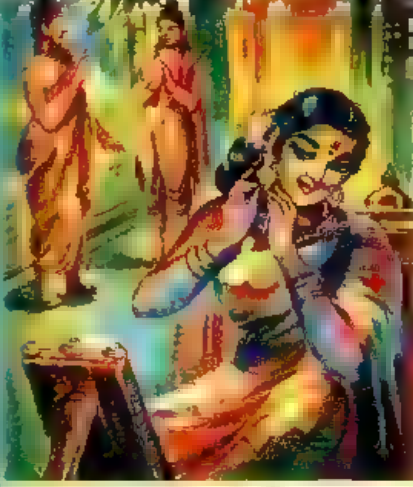

"अर्जुनाचा मुलगा अभिमन्यु महामारत युद्धांत मारला गेला तेव्हां त्याची बायका उत्तरा गर्भवती होती. अश्रुताम्यानें दुष्ट बुद्धीने तिच्या गर्भातील अर्भकाचा वध करण्यासाठीं अन्न सोडलें पण श्रीकृष्णाच्या रूपानें त्या गर्भाचे रक्षण झालें. पुढें उत्तरेच्या मुलगा झाला. तोच पांडवाचा एकुलता एक वारस राजा परीक्षित होय.

"परीक्षितानें कृपाचार्यावरून विद्याभ्यस्त केले. त्याला शिकारीचा फार नाद होता. एकां तो अनेक दिवस पशूंची शिकार करीत शमीक नांवाचे युनि जेथें वर्षास करीत

बांदोबा
३७

घसले होते तेथे आला. त्याने त्यांना विचारले "मुनीभर ! एक युग यासाठी वाण लागून इकडेच कोठे तरी पळत आला आहे. तो कोणत्या दिशेने गेला तुम्ही पाहिल्या का ? याच बाजूने तो पळत गेला. मला नक्की माहीत आहे.

"शमीक मुनि त्या वेळी मोन बल धावण करून तप करीत होते. म्हणून त्यांनी काहीच उतर दिले नाही. परीक्षिताला त्याचा राग आला व त्याने पोरफोटपणाने जवळच एक मेलेला सांप पडला होता तो उचलून शमीक मुनीच्या गळ्यांत घातला आणि

हस्तिनापुत्रा परत निघून गेला. परंतु राग ओसरल्यावर आपली धूक झारुबाचडूक त्याला फार पश्चात्ताप वाटला.

"शमीक मुनीचा मुलगा शृंगी आपल्या गुरूच्या आज्ञेमातून स्वयुद्धी जात असता त्याला कुशा नांवाचा एक मित्र भेटला. त्याने कुशाला आपल्या घरची कुशल वार्ता विचारली.

"परीक्षित तुझ्या बावांच्या गळ्यांत एक मेलेला सांप बाळव निघून गेला आहे." असे सांगून कुशा हंसला.

शृंगी स्वभावाने फार समीठ होताना त्याने शाप दिला की—"ज्या परीक्षित राजाने माझ्या बावांचा असा अपमान केला आहे त्याला एका आठवड्यात तसेच चवित्त व त्याच्या विषाने राजाला मृत्यू येईल."

मंतर शृंगी शमीक ऋषि उपचार्य करीत होते तेथे गेला. तो मृत सर्प वडिलांच्या गळ्यांत पाहून शृंगीने तो काढून दूर फेंकून दिला. शमीक ऋषि ध्यानात मग होते त्यांना ते सर्व काही मुळीच पळाले नाही वडिलांची समाधि संपल्यावर शृंगीने त्यांना नमस्कार केला व पडलेली गोष्ट सांगितली. त्याने राजाच्या उद्दटपणाबद्दल त्याला शाप दिला असल्याची गोष्ट सुद्धा सांगून टाकली.

बांदोबा

आगीक झुर्तीनीं गौरसुन्न नांवाच्या आपल्या एका शिष्याला बोलावून त्याला परीक्षित राजाकडे पाठविले. ते त्याला निरोप देऊन म्हणाले 'तू परीक्षित राजाकडे जाऊन कुवळ प्रश्न विचारून शूंगीनें शाप दिल्याची गोष्ट सांग व असें हि सांग कीं तक्षकापासून स्वतःचे रक्षण करण्यासाठीं शोध घेता.' गौमुख गुरूना निरोप परीक्षित राजाकडे पोचता कळून परतला.

नंतर परीक्षित राजाच्या मंत्र्यांनीं विचार करून एक स्तंभ उभा करून त्यावर एक महाल उभारला व त्यांत परीक्षित राजाबरोबर अनेक मांथिक, वैद्य वगैरे ठेवले. स्वतः मंत्रीपण त्या महालांतच राहू लागले.

सहा दिवस एक दंष्ट्रीक विष आला नाही. शूंगी शूंगींनीं शाप दिल्या त्या दिवसापासून तक्षक या विचारता होता की राजाला चावण्यासाठीं त्याच्या जवळ जाण्याच काय उपाय करावा ?

परीक्षित राजाला सर्पदंष्ट्रा झाला तर त्यापासून त्याचे रक्षण करण्यासाठीं सर्पांचे विष उतरण्याची माहिती असलेला कश्यप नांवाचा एक मांथिक ज्ञातून हस्तिनापूरकडे निघाला. राजाचें रक्षण करून मांटे वक्षिण

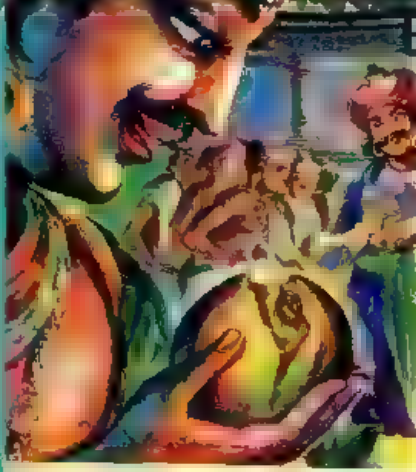
मंदविषयाचा त्याच्या मनांत हेतु होता तेव्हा तक्षक म्हणाला—'बीच तो तक्षक तत्काल ही गोष्ट कळताच तो ज्ञातून आला व जेव्हा वाटेत त्याला बेटला व कुसुमधर विचारून तो हस्तिनापुरी जात असल्याची गोष्ट त्याच्या कळून काढून घेतला.

कश्यप तक्षकाला असेहि म्हणाला की मर्त्यदशांत भेलेल्या मणसाला जिवंत करण्यास नाशकाकडे मंत्र आहे. कोणी सर्पदंष्ट्रास जखम मम्म क्षाल्य असेल तर त्याला देखील जिवंत करण्याची शक्ति माझ्यात आहे. मणोव्रत महाराजांना जिवंत करण्याने मला धन व कीर्ति दोग्दीचा लाभ होईल.

तेव्हा तक्षक म्हणाला—'बीच तो तक्षक आहे. कोणावर वीज पडली असेल किंवा कोणी पाण्यात किंवा विस्तवांत पडून मेल्या असेल तर त्याला मंत्रव्रताने जिवंत करणे कदाचित शक्य होईल. पण मी चावल्यानंतर औषध करून किंवा मेकप्रयोग करून जिवंत करणे अशक्य आहे. म्हणून तू जाण्या वाटेनें निघून जा. माझ्या बोलण्यावर कदाचित तुझा विधास बसत नसेल तर पहा, तुझ्या समोर या घटवृक्षाचा चावतो.' असे म्हणत तो खरोखरच चावला आणि आश्चर्य म्हणजे तो वृक्ष तत्काल राख होऊन गेला.

शूंगीक कथांना ते बुध ऐकून फार वाईट झाले. ते म्हणाले—'जो राजा राबबर्माचें उत्तम प्रकारें पालन करीत आला त्याच्या एका ज्वान्ता लुकीवडल त्याला एवढी मोठी जिज्ञा देणें बरोबर झाले नाही त्याच्या राज्यांत आपण राहतां व निर्विघ्नपणें तपश्चर्या करतो. त्यानें थोडा पौरकटपणा केला. पण तू एवढा मोठा विद्वान आणि हा पौरकटपणा करून काय बसलास ? शाप परत जेणे क्षम्य असल्यास परत ये !'

शूंगीला फार त्याची चूक पडली. परंतु शाप परत घेणे त्याला शक्य नव्हते तेव्हा

तेजा कदम्बाने त्या राखेवर संज म्हणून पाणी शिंपडले. त्या क्षणी तो हस पुन्हा पहिल्यासारखा हिरवागार होऊन गेला. कदम्बपाचे संजवळ पाहून तक्षक जकित झाला म्हणाला “तुम्ही मंत्रज्ञाने माझे निष उतरवून दाखविले. मग ज्या कधीने शाप दिला आहे त्या शापाच्या निरुद्ध तुम्ही काही करू शकाल काय ? तुम्हाला वन पाहिजे आहे, परीक्षित राजाकडून किती धनाची अपेक्षाही अपेक्षा आहे सांगाने मी त्याच्या दुष्पट धन देतो.”

नाहणाने विचार केला की परीक्षित राजाचे आयुष्य संपुष्टात आले आहे. म्हणून

त्याने तक्षकाकडून धन मागून घेतले व आपल्या घरी परतला.

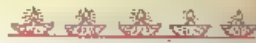
या सर्व गोष्टींची माहिती कदाचित कोणाला कळली देखील नसली. कारण कदम्ब व तक्षक दोघांचे बोलणे रानात निर्जन स्थानी झाले होते. परंतु वैद्ययोगाने त्या वेळी त्या बटवृक्षावर बहून एका आहणात नडाच्या वाळण्या काटच्या गोळा करीत असता दोघांचे बोलणे ऐकले होते तक्षक बटवृक्षाला जावला त्या वेळी त्या बटवृक्षा-बरोबर ब्राह्मण देखील भस्म झाला होता. परंतु कदम्ब नाहणाच्या मंत्रज्ञाने बटवृक्षा बरोबर तो देखील जिवंत झाला. थरी परत आल्यानंतर त्याने ती गोष्ट सर्वांना सांगितली.

कदम्ब घरी शरतस्थानेवर तक्षक राजाला जावण्यासाठी संधि पाहू लागला व उपाय योजू लागला त्याने कावस्थ तावाच्या नाग जातीच्या आपल्या अनुयायांना बोलावून स्वर्ना मुनिकुमाराच्या वेष्टात परीक्षित राजाच्या महालाजवळ कळे व कुले वेळी जाण्यास सांगितले. आहारा रूपाने तो स्वतः देखील तेथे हजर राहील असे म्हणाला.

नागानी तक्षकाच्या अपेक्षेमागे राजाच्या महालाजवळ जाऊन फळे व फुले सर्वाना

जादोया

विळखा घाबल तो मोठ्याने ओरडला
“मीच तो तक्षक” तो राजाला चांबला
आणि निघून गेला

तक्षकाला पाहूनच सर्व संत्री व अधिकारी
घाबरून उठले पळून गेले. त्याच्या विषामुळे
तो एकलक्षी महाल जळून गेला, मुत परी
क्षिताची अवाविधि अन्वयेष्टी क्रियापण झाली.

परीक्षित सर्वेद्वाने वारला तेव्हा त्याचा
मुलगा जनमेजय वधाने म्हणून होता. तरी
मंच्यानीं त्याचा राज्याभिषेक केला. जनमेजय
राजा मोठा शास्त्रावर मंच्यानीं काशीच्या
राजाची कन्या वपुष्ठा हिच्याशी त्याचा
विवाह करून दिला.”

येथवर गोष्ट भांगूर मंत्री म्हणजे
“महाराज, आपल्या वडिलांनी मरणकथा
व आपली जीवन कथा श्रोडक्यांना जरी
आहे. तक्षक आपल्या वडिलांशी फार
दुष्टपणाने व खूनशीपणाने वागला आहे.
तेव्हा उदक मुनि मागत आहेत त्याप्रमाणे
आपण नागयज्ञ करून आपल्या वडिलांचा
वध करणाऱ्या तक्षकाला त्याच्या पापांचे
प्रायश्चित्त द्यावे.”

आपल्या पिण्याच्या वृत्तुवृत्तीं ती करण
कथा ऐकून जनमेजय राजाला राग आला

म्हणाला—“तक्षक स्वभावानेच दुष्ट आहे
आपांचे मित्र त्याला सहजी मिळाले नाही
तर कल्प्य मुनीला त्यांचे देऊन त्याने परत
फिरविले नमते त्याला आ पापांचे प्रायश्चित्त
मिळालेच पाहिजे. नागयज्ञाची तयारी करावी
आ योगे उदक मुनींच्या मनाचे देखील
समाधान होईल.”

नागयज्ञाची तयारी सुरू झाली. कायक्यक
सर्प वस्तु एकत्रित करण्यांत आल्या
व आक्षण यज्ञशाला निर्माण करण्यांत
मग्न झाले.

जनमेजय राजाच्या द्द्वारांनी लोहिनाश
नावाचा एक शिष्यकार होता. तो शिष्य-
शस्त्रात व चामुन्याने निपुण होता
ता म्हणाला “महाराज हा यज्ञ पुरा
होणार नाही एक आक्षण येऊन मध्यच
मिळू लागली.”

ते ऐकून जनमेजयाचा राग आला
त्याने छात्राशाला यज्ञशालेत येण्याची
मनाई केली राता जनमेजय व राणी
वपुष्ठा दोघांनी कावीक्ष येऊन यज्ञशालेत
मग्न झाले.

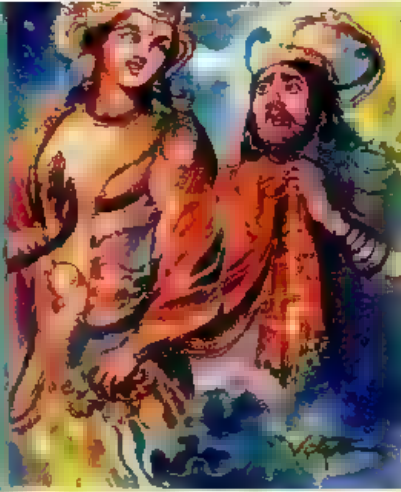
नागयज्ञ सुरू झाला, वेदमार्गव पिंगल
कौत्स, व्यास, वैशम्पयन, जैमिनी, उद्दालक

बसरे कधी यज्ञशालेत उपस्थित होते. नीळ
वस्त्र परिधान करून कवचिच एकेक मंत्र
म्हणत होते व एकक सात होमकुंडांत
म्हणत होत. निरनिगळ्या कुळाने धर्प
कुलारा नामोच्चार होनाच येऊन होम
कुंडात सद्ध लावून तामल्याकान हातावर
म्हणत ते का लक्षावधि सर्पांचा संग्रह झाला.
यज्ञशालाचा एक भयंकर व वीमल रूप
येऊन जायले.

तक्षक घाबरून इंद्राच्या आज्ञेवरून धांवला.
आ नागयज्ञांत तुह्यमात्तराचा मोठ्यांकरा
संग्रहाचे देखील जीव वाचणं कडीण आहे

वांटाकळ सुरवात केली. परीक्षित राजाला
त्याम गमन घाटली त्याने लोकांचा दक्षोचित
बाढर सरकार करून त्यांनी दिलेली फळे
बापल्या भक्ष्यला व इतर अधिकाऱ्यांना
वाटली आणि स्वतःसाठी एक फळ ठेवून
घेतले ते फळ मोरल्याबरोबर आत त्याला
एक तांबडी कळी मिळली, परीक्षित राजा
म्हणत म्हणाला—“सात दिवस पुरे होत
आले. आणि मला नावाच्या ती कळीच
आली वाटते.” असे म्हणत त्याने त्या
कळीला हान लावल्या मात्र त्या कळीच
एक मोठा साण झाला राजाच्या सर्व शरिराला

जसे ब्रह्मदेवानें स्वतः सांगितलें आहे. तेव्हां तूं माझ्या आश्रयाला आलास हे एका परीने बरे झाले आतां तुला कसलीहि भीति नाही." इद्र म्हणाला.

मोठ्या नागांमध्ये वासुकी एक प्रमुख नाम होता. तो नागयज्ञ थांबविण्यासाठी आपली बहीण जरस्वरी, हिच्याकडे गेली त्याचे एक कारण होतें. सर्प जातीची आई कद्रुनें सर्प जातीला शाप दिला होता की पुढे कधी नागापन्न होईल तेव्हां सर्व नाम जातीचा नाश होईल. परी जातीची आई विनया हिची मान खाली आली म्हणून

कद्रुनें आपल्या मुळांना म्हणजे सर्पांना कांहीं विशिष्ट कामें करतावयास सांगितली. पण सर्प त्याप्रमाणें करतायला कबूल झाले नाहीत म्हणून तिनें त्यांना शाप दिला होता.

त्यावेळी कद्रुच्या मोडीवर एका पुत्र होता. ब्रह्मदेव व देव बांधे परस्परांत सर्प यज्ञासंबंधी बोलणें चालू होते ते स्थाने एकत्र होतें. म्हणून ब्रह्मदेव देवांना म्हणाला "सर्पयज्ञ होईल पण तो पुरा होण्यापूर्वी जरस्वरीचा मुलगा त्यांत विनय आणील, ही गोष्ट एकप्रमाणे वासुकीला आज्ञा सांगितली होती. तेव्हापासून वासुकी आपली बहीण जरस्वरी हिच्या विवाहाची वाट पाहू लागला."

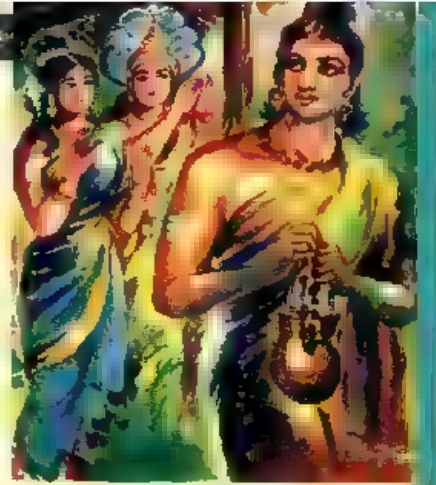
जरस्वरी नांवाचा एक ब्राह्मण ब्रह्मचर्यव्रत घेऊन तपश्चर्या करीत होता. त्यानें शाहाच्या शाखेला उलटे लांबकळत असलेल्या कांहीं ब्राह्मणांना पाहून त्यांची चवकशी केली.

ते म्हणाले "आम्ही जरस्वरीचे पूर्वज आहोत. त्यानें ब्रह्मचर्यव्रत धारण केल्यामुळे पितरांना पाणी देणारा वंशज जन्माला येणे शक्य नाही. म्हणून आमची ही त्रुटि झाली आहे." ते ऐकून जरस्वरूला वाईट

वाटलें त्यानें आपल्याच नांवाची कन्या मिळव्यास तिच्याशी विवाह करण्याचा निश्चय केला. वासुकीच्या बहिणीचें नांव जरस्वरी आहे हे ऐकून स्थाने तिच्याशी विवाह केला. स्थानां आस्तिक नांवाचा मुलगा झाला. नागयज्ञ थांबविणें फक्त जलिकालाच शक्य होते. म्हणून वासुकी आपल्या बहिणीकडे आली.

जस्वरूनें आपल्या मुलाच्या बौलावून सर्व परिस्थिति समजावून सांगितली. म्हणाली—"ब्रह्मदेवाचें स्वतः सांगितलें आहे की फक्त तुझ्या हातूनच हा नागयज्ञ थांबेल. नाहींतर तुझ्या सामाच्या वंशाचा नाश होईल आपल्या वंशाचा नाश थांबावा म्हणून माझ्या बाबती तुझ्या बाबती माझा विवाह करून दिला आणल्या वासुकीच्या रक्षणाची जबाबदारी तुझ्यावर आहे. तूं आजून तो करू शकत."

आस्तिक मातेच्या आज्ञेनें ब्रह्मदेवाच्या यज्ञाखेतां गेला त्यानें राजा जनमेजय व तेथें हजार असलेल्या संधं जखी व मुनींचा स्तुति शत केला. जनमेजयनें त्याला आशीर्वाद दिला. आस्तिक वयानें म्हान, रूपवान व नेत्रस्वी हाता त्याच्या

वासुकीची सर्वांना वात्सल्यणी केली जनमेजय म्हणाला "तुं आल्यानें यज्ञ झालेला एक निराळीच शोभा आली आहे. काय पाहिजे ना वर मागून घे " असे सांगून राजा कस्त्रिचाकडे वळून म्हणाला "इतके सर्व येऊन होमकुंडांत बळी झाले पण तक्षक अजून कसा आला नाही."

ते म्हणाले "रावन्' तक्षक. इंद्राच्या आश्रयाला जाऊन बसला आहे. स्वतः इंद्रानेंच त्याला आश्रय दिल्यावर कोण काय करणार."

"तार मग त्याच्यापुढे इद्राळा देखील होमकुंडात पडायें लयेरु 'करा कावाइन !' जन्मेजय म्हणाला,

अस्त्रिजांनीं मंत्र म्हटल्याबरोबर इद्रा- पाठोपाठ तक्षक एक उभरणें कपरेला गुंडाळून अग्निहोत्राकडे येऊ लागला. तेव्हां इंद्र आपलें उभरणें सोडवून धेऊन मोकळा झाला. असहाय तक्षक अग्निहोत्राकडे तड- फडत येऊ लागला.

त्याच वेळीं जरावरून हात जोडून जन्मेजयाने वळ पाठेला केली "महाराज, आपण एक वर देण्याचें वचन दिलें आहे मी मागेन तो वर थार का ? हा नागयज्ञ ताबडतोब बंद करारा. हाच एक वर मागायला मी थालें आहे. कारण हा यज्ञ थांबला नाही तर माझ्या मातृ वंशाचा पूर्ण नाश होईल." राजानें यज्ञ थांबवला आणि

तक्षकचें वस्त्र झालें नागयज्ञ संपला कोहिताक्षानें सांगितल्याप्रमाणेच झालें. म्हणून जन्मेजयानें त्याला आदरपूर्वक बोलावून त्याचा सत्कार केल. यज्ञाला जे वस्त्रिज व ऋषिमुनी हजर होते त्यांना मोकळा वस्त्रिणा दिवला.

नंतर जन्मेजय आस्तिकाला म्हणाला "बाळ मुने ! आतां आपल्या मनाचें समाधान झालें ना ? मी आतां अश्वमेध यज्ञाचा आरंभ करीत आहे. त्यावेळीं आपण अवश्य येण्याची कृपा करावी " अशी विनंति करून जन्मेजयानें आस्तिकाला निरोप दिला

वासुकी आणि महानागांनीं आस्तिकाला आशीर्वाद दिला आणि त्याला वर दिला की त्याच्या नामस्मरणानें शोषत्याहि सांपाचें विष उतरून जाईल.

पुढील कुठं ?

"अरे ही आघाळ करायची वेळ आहे ना ? आतां काणी गोष्टी मागत वसता का " बाबोबा म्हणाले.

"एक गोष्ट, जगदीं शिटुकळी मोष्ट सांगून ना आजोबा " मुलें म्हणाले

आजाबाच्या वाडून तक्रार येईना, स्मित करून नाकाने लवकीर कोडीत मोष्ट सांगू लागले "मी तुम्हाला काही मूर्खदोरो- मणीच्या गोष्टी सांगितल्या होत्या. तशाच तऱ्हेची पण थोडी निराळी मोष्ट सांगतो हें लोक काही अकल लढवायला जातात आणि मग स्वतः तोंडघशी पडनात व इतरांना पण मोठाने मारल्यासारखें करून सोडतात अशी एक गोष्ट माझ्या आजोबांच्या गोवीच थडली ती सांगता.

त्या गांवचा पाटील भयंकर तापट होता. मोठमोठे गांवकरी बरयस कोपत त्याच्या समोर, मग कुंभार बुरूड वगैरे किती भीत अमापेत बाची कल्पनाच करा

त्या काळीं खेडे गांवांत कोणी नेला म्हणजे बुरूडाळा व कुंभाराळा बोलावणें जाई. बुरूड तिरडी भाभून येई व कुंभार मळकें आणून ठेवी. जशा कामांत त्यांना मासिपण खूप होई. कारण, दुसरा कोणी असल्या असुभ कामाला हात धालायला तयार नसे व काम तर झालेच पाहिजे. म्हणून लोक या लोकांनाच बोळवीत व त्यांना बांगली प्राप्ति होई. बुरूडाचें नांव होतें वगड व कुंभाराचें नांव होतें बोंड.

एकदां दगड बुरूडाच्या त्याच्या घट्या कायानिमित्त कोठेंतरी परगांवी जाई लागले.

आणि त्याच दिवशीं लखू सोनराची आई वारली. तो पाटलांचा एक पिढ्या हाता त्यानें दगड बुरडाकडे निरोप पाठवला. पण तो परगांवीं गेल्याचें ऐकून त्यानें पाटलांना कळविलें. त्यांनीं शेजारच्या गांधी गडी पाठवून तेथल्या बुरडाला बोलावून वेतलें आणि काम भागून गेले.

दुसऱ्या दिवशीं दगड बुरड घरीं परत आला तेव्हां त्याला बायकोनें सांगितलें कीं पाटलांचा निरोप आला होता. बिचारा धबित भेटायला गेला आणि रामराम करून बाजूला उभा राहिला. पाटील तापलेले होते. ओरडून

म्हणाले—“कुठें गेला होतास रे सांगितल्या-शिवाय? तुमचीं कामें तुम्ही नाहीं करावचीं तर काय जातां आम्ही करायचीं? कोणी अगाऊ सांगून सरतो का! ऐन वेळीं तुम्ही तथे पोठेरारी मितदून जाता, शहरदार आपुढें कधीं सांगितल्या निवाच गेल्यास तर! चामडी लोळवीन”

पुढे कांहीं दिवसांनीं दगड बुरडालाच नव्हे तर भोडू कुंवाराळा सुद्धा परगांवीं जायचें होतें. पाटलांची प्रवानगी घेतल्या-शिवाय गेलों तर पाटील चामडी लोळावल्या शिवाय राहणार नाहींत. म्हणून ते पाटलांच्या

घरी त्यांची परवानगी बिचारायला गेले. पण पाटील परांत नव्हते. बायको आजारी होती म्हणून वैद्यबुवांना बोलावून आणायला गेले होते. काय करावें दोघांना कळेंना. परगांवीं गेले हें पाहिजेच. पाटलांनाच जरूर पडली तर किंवा कोणी गांवांत गेला तर? बराच वेळ विचार करून त्यांनीं गांवांतल्या कांहीं मोठ्या लोकांच्या प्रसमोर एकेक तिरडी आणि एकेक भडकें ठेवून बिलें आणि निघून गेले.

दोघे निघून गेल्यावर काहीं वेळांनीं पाटील वैद्यबुवांना घेऊन आले. पाटलांची

बायको आजारी आहे हें गांवकऱ्यांना कळलें होतें. पाटील मेरेपर्वत ते नाट पहात नांदेर उभे होते. कारण सितीआड तिरडी व भडकें ठेवलेहोतें. त्यावर त्यांची नजर पडली. काम आटोपलें आतां पाटलांनीं वैद्यबुवांना वाणलें म्हणून काय उपयोग? असा विचार करीत ते बाहेर उभे होते. पण कोणी कांहीं बोलला नाहीं

पाटील वैद्यबुवांनाबरोबर घेऊन फाटका-च्या आंत पाजले टाकनात तर समोर

तिरडी व भडकें. भडकन खालीच बसले व पाटील वैद्यबुवांना घेऊन आले. पाटलांची रडू लागले

वैद्यानें विचार केला, याथला उशीर झाला आणि खिन्न मनाने ज्या गाडीत बसून आला होता त्याच गाडीत बसून परत गेला. आलेले लोक पाटलाच्या बायकोचे गुणानुवाद गाऊ लागले. असली साध्वीवाई वा कलियुगांत मिळणं शक्य नाही. अगावीं सत्यवानाची सावित्री!

बाहेरचा गलका ऐकून पाटलाची आई व बायको बाहेर आल्या व पाटलाना रडत असलेले पाहून व गांवांत काहीतरी अकल्पित घडले असतं असा विचार पळून दोघीं हंवरहा फोडून रडू लागल्या.

बायकोला जिवंत पाहून पाटलाच्या जिवात जीव आला. लोक तर्ककुतर्क करू लागले. इतक्यात काही लोक धावत आले व म्हणाले— 'कुळकर्ण्याच्या इनामदाराच्या, बोखीबुवाच्या आणि आणखी दोघां तिवांच्या

घरीं अशाच तिरक्या व मडकीं ठेवलेली आहेत.'

पाटलांनीं दगड व धोड्या बोकलून आणक्या गल्ली पाठवली. पण दोघे घरीं नव्हते. पहाटे उठून गावाला गेले आहेत हे कळले. दुसऱ्या दिवशीं घरीं परत आल्यावर दोघांना कळलें की पाटलांचा गडी येऊन गेला. दोघे धावत गेले. पाटलांनीं दरडावून विचारलें "हा काय माजीलपणा?"

दगड व धोडू हात जोडून म्हणाले "मालक! मामलेदाराच्या कचेरींत काम होतें म्हणून जावं लागलें. मालकांची परवानगी घ्यायला आलों तर मालक घरीं नाहींत, काम अडू नये म्हणून कुर्ब धन्यांच्या घरीं ठेवून आलों! काही सुकले का?"

पाटलाना मुस्कटांत बसल्यासारखें झालें. काय बोलणार?

चोर सांपडला

एका गांवीं एक तेलंगी जोडपें रहात होतें.

नवऱ्याचे नांव होतें सोमेश्वर व बायकोचें होतें पार्वती. दोघें स्वभावांनं फार गरीब, म्हणजे सोळसट होती म्हटलें तरी चालेल. पण ईश्वर कृपेनं घरची श्रीमंती होती. पैपाहुणा आला तरी कसली उणीव म्हणून मासाक्याचीं नाहीं. निव्व दानधर्म करीत व वेचबंद भरनसा ठेवून सुलानें वससार करीत गावांत त्याचा फार आदर होत असे कारण ते कधीं कोणाच्या घाटस जात नसत, आपलें काम बरें व आपण बरे,

त्या गांवीं एक चोर आला. तो रोज वेच पालटून एकेका श्रीमंताच्या घरीं जाई. बोलण्यांत व वागण्यांत तो फार चतुर होता. म्हणून लोक त्याला आपल्या घरीं विचारलें "कोण आपण?"

ठेवून घेत. घरान कोठें काय ठेवतात हें तो लक्षपूर्वक पाहून घेई व संधी साधून हाताळा लागेल तें उचलून पसार होई.

त्या चोरानें अशा तऱ्हेनं दोन तीन घरीं चोरी केली. एके दिवशीं त्याची नजर सोमेश्वराच्या घराकडे बळली. सोमेश्वराच्या श्रीमंती विषयीं त्यानें ऐकलें होतं त्या घरांत नवराबायको सोडून कोणी पुरुष किंवा गार्द माणून नाहीं हें त्याला व्यवक्च कळून आलें. त्यानें पांढऱ्या दाढी मिश्रा लावून घेतल्या.

एक विचित्र मुकुट घाऊन व हातीं एका पिंकावीत पैसे घेऊन काळोख पडल्यावर त्यानें सोमेश्वरच्या घराच्या दारावर थाप दिली. सोमेश्वरानें दार उघडल्या शिवायच होता. म्हणून लोक त्याला आपल्या घरीं विचारलें "कोण आपण?"

"ही...धार उचल!" चोर म्हणाला. त्याची अविकारयुक्तवाणी ऐकून सोमे-श्वराने दार उघडलें व चोराच्या तो विचित्र पोशाख पाहून भीतभीतच विचारलें-"कोण आग्रण?"

चोरानें जांत येऊन दार बंद केले व म्हणाला-"मला ओळखलें नाहींस! पण तूं किंवा मुझ्य बायकोनें मला कशीं पाहिलें नसणार. मी द्वार देवता आहे. गृह देवतेचा सेवक गृह देवतेनें मला हें पाहून यायला पाठविले आहे कीं घरांत सुखशांति आहे कीं नाहीं ज्या घरांत सहज तोळे सोने

नाहीं त्या घरांत शांति अशक्य व सुखपण अशक्य. म्हणून गृह देवतेची आज्ञा आहे ज्या घरांत कमी सोने असेल त्या घरी उजाडण्याच्या जांत सहज तोळे होतें करून यावें."

"पण सर्वांच्या घरी एकज्यानें जाणें आपल्याला कठीण नाहीं का?" म्हणत सामंथर चोराला आदरपूर्वक घरात बोलावून घेऊन आला.

"नाहीं, मी सर्वांच्या घरीं जात नाहीं भगवंताची भक्ति नो मनोभानें करतो त्याच्या घरीच मी जातो. हें पहा ना, आतांच एका श्रीमंताच्या घरून आलो सांतें पुरें एक हजार तोळे करून ठेवून उरलेले बेडन आलां आहे. राहें तुमच्या घरांत काय काय आहे तें"

त्या भोळसट जोडप्यानें त्यांच्याफडे जें कांहीं होतें तें जाणून चोरासमोर ठेवले व हात जोडून एका वाजूला दोघे उभी राहली.

"अरे हे तर अवघे पांच शें तोळे सोनें सुद्धा असेल कीं नाहीं शंकाच हें गृहदेवतेला दाखवून उजाडण्यापूर्वी दहा हजाराचे करून घेऊन येतो." चोर जाण्या-साठी उठला

चांदोबा

Full Screen

177

74 / 116

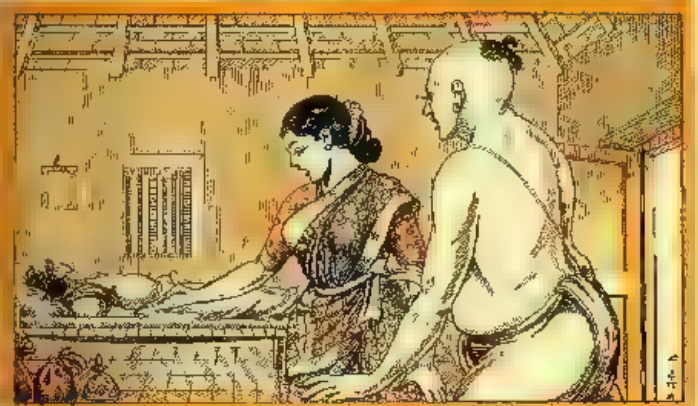
"नाहीं, नाहीं! बस! जेवण तयार आहे. शाने मांडायला सांगता आपण खालचे घर पवित्र केले जेवून जाण्याची क्रिया करावी"

चोरानें विचार केला. जेवून जायला कवुल झाला नाहीं तर काचित त्यांना संशय येईल. त्यांचा माझ्यावर विश्वास बसला आहे. बजाडण्यापूर्वी पाय काढला कीं झाले. असा विचार करून चोर जवायला कवुल झाला.

मोमेधराने बायकोला चटकन कांहीं तरी नमस्कार सांगितले. तिनें खीर केली.

चोरानें खीरावर खूप हात मारला. पोटभर खाऊन स्वार्ज स्वारी आडवी झाली आणि चोरे लागली

"अरे! झोनी तर बरोबर आपलेकी पिछाणी आणि आपल्याकडचा बांभूत घेवलेला जिन्नस सर्व खाटेखालीं उघडा ठेवून दिवला आहे आणि स्वारी घरात पडली आहे. रात्री चोरानें उचळून नेले तर चोरीचा आळ उकट आपल्यावरच यायला. म्हणून उचळून कपाटांत ठेवून देऊं या. उठल्यावर जायला निघाले कीं काढून देऊं." पवित्री नवऱ्याला म्हणाली.

सोमेश्वराने पिशवी कपाटात ठेवून कुलूप काढून टाकले आणि दोघं झोपीं गेलीं.

उजाडप्यापूर्वी चोर उठला. चरूकडे सामसुन होतं, नकराबायको झोपलेली होती. त्याने पाच काढप्याचा विचार केला. त्याने खाटेसाठची पिशवी उचलून घेतली, आणि पाच काढला. आपलीच पिशवी असेल असे त्याला वाटले. ती पिशवी घेऊन तो गावा बाहेर आला व पिशवी उघडून पाहिली तेव्हा त्याला पिशवीत रताळी सांपडली. त्याला संशय आलाच होता की पिशवीत दागिने वगैरे कांहीं नसणार. कारण

पिशवीचे वजन कमी होतं. परंतु गावात कोठे निवांत जागा नव्हती, पिशवी उघडून पहायला. म्हणून गावाबाहेर पाचल्यावर त्याने पिशवी उघडली व त्याच्या भ्रमनिवास झाला.

चोराला वाटले कदाचित काळोखात दुसरीच पिशवी हाताला लागली व तीच आपण उचलून घेऊन आलों. आपली पिशवी खाटेसाठचीच असणार. तो पिशवी तळावाच्या कांडी ठेवून तांड घुणकामाठी सहावांत उतरला त्या बरोबर दोन तीन दागिने वगैरे कांहीं नसणार. कारण

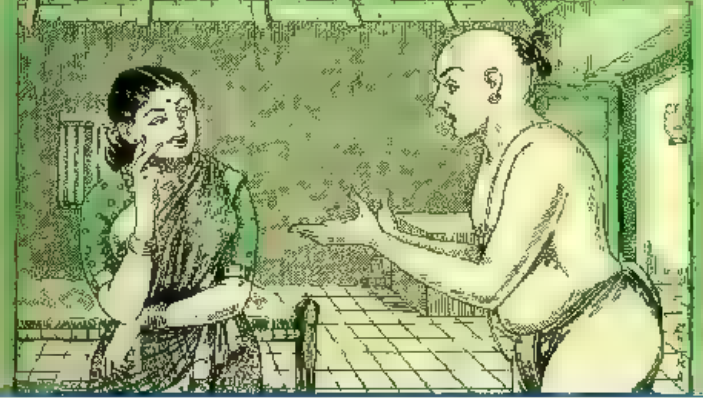
पिशवीतली रताळी आहून खाली पिशवीच्या चिबळ्या झाल्या.

“हा खुशाल खा! आज रात्री मी त्या मूर्खीच्या घरी जाऊन आपली पिशवी घेऊन येईन” चोर म्हणून म्हणाला.

चोर निघून गेल्यावर पावती घोळी वेळाने उठली. द्वारदेवता विघ्न गेलेला पाहून तिने नव-साय नावें केले. म्हणाली—“अग वाई! ते तर निघून गेले. कोणाला कांहीं सांगितले नाही. अन् त्याची ती पिशवी उघाडून पाहिली होती! आपली खाटेसाठची पिशवी दिसत नाही!”

ते पुन्हा सोमेश्वर म्हणाला—“तुला काय वाटतं, ते आपली पिशवी घेऊन गेले नसतील म्हणून? अग वेडे! घर देणारे सांगून जात नाहीत!”

कपाट उघडून पाहिले तेव्हा आत पिशवी होती. पण आत दागिने व सुवर्ण मुद्रा मिळून खरोखरच सोने काढलेले होते. ह्याच सोन्याचे शाले असेल जसे दोघांना वाटले. “पाहिलेस ते आपली पिशवी घेऊन गेले, पण आपल्याला वजन दिव्याप्रमाणे उजाडप्याच्या आत पहा ह्याच सोने काढून ठेवून पण गेले,” सोमेश्वर म्हणाला.

रताळ्याची पिशवी नेहमीं खाटेखाळीं असे, ती पिशवी गेलेली पाहून दोघांनीं विचार केला, अवाचित त्या द्वारदेवतेनें रताळी फराळाला नेली असावीत. म्हणून दोघां नवरात्राचोर्नें द्वारदेवतेला आपले आराध्य दैवत मानून त्याला रताळ्याचा नैवेद्य दाखवायचें ठरविलें.

पार्वती राने कपडे घातून देवाला नेली व शेजार पाजारच्या घरी जाऊन आली. रात्री घडलेली गोष्ट तिनें गांवमद जाऊन सांगितली.

रामच्या गांवाच्या एका श्रीमंत गांव-कऱ्याच्या बायकोची सरी पार्वतीच्या अंगावर पाहून तिनें ती गोष्ट नवऱ्याला सांगितली. सोमेश्वर व पार्वतीवर संशय करणें फुकट होतें. तरी रामच्यानें पोलीस ठाण्यावर वर्दी दिली. पण त्या पूर्वी रामच्या सोमेश्वराला

वेऊन भेटळा होता. त्यानें रात्रीं घडलेला सर्व वृत्तान्त सांगितला. रामच्यानें तो वृत्तान्त पोलीस ठाण्यावर लिहून दिला.

पोलिसांनीं त्याला सांगितलें कीं तुम्ही निश्चित रहा, आज रात्रीं आम्ही त्याला पकडतो.

रात्री चोर पुन्हां सोमेश्वराच्या घरी आला व वार ठोठावले. सोमेश्वरनें वार उपडल्यावर तो खांत भाला आणि कडी हावूं लागला. पण आख्या म्हणजे पोलीस त्याच्या पाळतीवर येऊन बसले होते. त्यांनीं त्याला धरले व त्याची दाढी ओडून काढली. गांवांत त्यानें जें कांहीं चोरलें होतें तें सर्व त्याच्या पिशवींत सापडलें. जोराळा शिक्षा झाली व सोमेश्वरला पोलिसांनीं चोराळा पकडण्यास मदत करल्याबद्दल बोर्दे बक्षिस दिलें.

बहीण भाऊ

[३]

जगादाद सोडल्यानंतर बाहेर एकांत स्थानीं पोचल्यावर गनी मनसुराद खडला. तरी मनाला भावळून तो एका गांवीं येऊन पोचला. एव तर दुःखी वर वचून मागून आलेला आणि उपाशी. पण तो कोणाकडे जाणार ? तो एका मणीखोत जाऊन समिनी-वरच आडवा झाला. त्याका स्वतःच्या देहाची शुद्धी नव्हती.

दुसऱ्या दिवशीं कांहीं गांवकरी सकाळ-च्या नमाजासाठीं आले. तेव्हां त्याला त्यांनीं पाहिलें. त्यांना वातलें कोणीतरी गरीब मरून पडलेला आहे. पण जवळ जाऊन पाहल्यावर त्यांना फडले कीं धासोच्छास वाळ. वाहे व तो बेमुद्द होऊन पडला आहे एक उषार

मनुष्य त्याच्या शेजारी दोन शेक्या व वाटी-भर मध ठेवून तेथून निघून गेला.

गनी मुद्द आली तरी त्या जागेवरून उठूं नकला जाही. तो मनोण्याचीलें अर्थकर जाजारी पडला व महिनाभर त्याच जागीं पडून राहिला.

आतां हा वांचणें शक्य नाहीं असा विचार करून भावकऱ्यांनीं त्या बेमुद्द व जखळ स्थितींत नववाडच्या सरकारी दवा-खान्यांत त्याला पाठविण्याचें ठरविलें.

एक ऊंटवाला त्याला वेऊन जांयला फळू-झाला. त्याला एका चढईत गुंडाळून ऊंटावर चढविण्यांत येत होतें, त्याच वेळीं गनीची आई व बहीण दीधी त्या बागीं येऊन

जी ना. तो. कैदाई

पॉनच्या. स्वार्थी विचार केला, कोण असेल नरें ? अगदी गनी सारखा दिसतो आहे. त्या दोघी बेमास्तून अगदादल जात होत्या. गरीब भिकारणी असाव्यात असे गांवकऱ्यांना वाटले.

उंटवाला गनीला घेऊन बगदादला सरकारी तवाखान्यापर्यंत वेऊन आला. पण दवाखाना बंद होता, म्हणून गनीला दवाखान्याच्या पायऱ्यावर उतरवून ठेवून तो निघून गेला.

दैवयोग असा की त्याचवेळी तेथे बगदादला एक मौढा व्यापारी आला. त्याने

गनीला त्या स्थितीत पाहिले. दुवाखान्यास याला ठेवले तर हा जिवंत येणें शक्य नाही. गरीब मुलगा दिसतो आहे. घरी उचलून घेऊन गेलो तर चढावित वाघेलहि

त्याने आपल्या गुलामांना बोलावून गनीला आपल्या घरी उचलून नेले. तो आपल्या बाकडीला म्हणाला "अखच्या मेहरबानीने एक पाहुणा आपल्या घरी आला आहे. त्याला कोणत्याहि वस्तूची कमतरता माझे देऊ नकोस."

व्यापाऱ्याच्या वायकोने पाणी तय्यार गुलामांकरवी गनीचे सर्व अंग पुमून काढवले. त्याला आपल्या तबऱ्याचे शरडे घालायला दिले. नंतर याला थोडे सरनत घ्यायला दिले. गनीने मोठ्या कडाने व्यापऱ्या उपकारकर्त्याकडे एकदा डोळे उघडून पाहिले. नंतर पुन्हा डोळे मिटून पडून राहिला. त्याला घडलेल्या सर्व गोष्टी आठवू लागल्या. कुठून कुठल्याची मुक्ती आठवण झाली

खलीफाने कृतल कुलबला काळफाडदीत नेऊन टाकले व तिची गोष्ट पार वितरून गेला सोदीस दिवस कोट्यावर त्या बाजूला फिरककला त्याला फावले. तेव्हा

त्या जागी कोणाचा तरी आवाज त्याला ऐकू आला.

कृतल कुलब गनीविषयी स्वतःचीच काही तरी शोक्त होती "तू किती उदार होतास आणि हे खलीफा पट्टा ! मी खलीफांशी हल करणार हे ऐकून तू माझी मानमर्दादा राखलीस. पण त्याने तुझ्या आईला व बहिणीला किती छळले, पण त्याला अलाहच्या समोर या सर्व अत्याचारांचा जाब द्यावा लागेल.

कृतल कुलबच्या तोंडने ते वाक्य ऐकून खलिकाला आपली पुक कळली आपण गनी विषयी विना कारण गैरसमज करून घेतला व कृतल कुलबलाच नव्हे तर गनीच्या आईला व बहिणीला दिनाकारण घराबाहेर काढले.

खलीफाने कृतल कुलबला शोलायत विचारले "तू कोणाविषयी शोक्त होतीस ? कोणावर मी इतका अन्याय केला ? माझ्या पत्नीच्या मानमर्दादिचे रक्षण कोणी केले ?"

"आपारी गनीने" कृतल कुलब म्हणाली.

"माझ्या हानुन चूक घडली. यावी शिक्ष म्हणून तू काय वाटेला ते बाब्याजणळ मागून घे." खलीफा म्हणाला.

"माळक, प्रभू ! मला लागली काय हवे ? गनीला शोक्त आणो. अन् त्याने कबूल केले तर त्याच्याशी उम करण्यास परवानगी पण वा !" ती म्हणाली

"मी कचन दिले आहे. माझे फिरणार नाही. तू खुशाल त्याच्याशी छेड कर !" खलीफा म्हणाले.

"पण ती आता कोठे आहे, कोणास ठाऊक ? मी स्वतः ब त्याचा शोध काढीन "

कृतल कुलब म्हणाली

"तू आता स्वतंत्र जाहेस " खलीफा म्हणाले.

पाटने पण दयालवान्याच्या पायीवर येऊन कां पडून रहावा हे मात्र सत्य काळी नाहीं. सगळे वेगवेगळे तरी धाळून बसला असावा किंवा कोणाच्या तरी भेगात पडला असावा.

तिथे हृदय धडधड करू लागले. ती त्या व्यापाऱ्याला म्हणाली—“तुम्हीला कुठून सोडून माझ्याबरोबर बसला म्हणून सांगणे बरोबर होणार नाही. तुम्ही कोणाला तरी माझ्याबरोबर पाठवू शकां काय?”

व्यापाऱ्याने लगेच एका मुलाला बोलावून त्याला कृत कुळबळीत घेऊन दाखवायला पाठविले.

त्या मुलाबरोबर ती व्यापाऱ्याच्या घरी गेली परतगावर वेगळे स्थितीत पडलेल्या गनीला तिने पाहिले. पण त्याला ती ओळखू शकली नाही ती व्यापाऱ्याच्या बायकोला म्हणाली—“कोणी राजा असला म्हणून काय झाले, तो परवेसात जाऊन पडला तर त्याची देखील अशीच स्थिती होईल.” असे सांगून ती निघून गेली.

ती रोज चवकशीसाठी विवसमर फिरे व सोय्याकाळी हवाश होऊन घरी परत येई. एवढा एका जवळीक बाजारातल्या व्यापाऱ्याने तिला बोलावून सांगितले की बगदादलस

अनाम लोक कित्येक येत असतात. आज दोन गरीब बायको आल्या आहेत. त्या उच्च कुळांतल्या दिसत आहेत त्यांना तुम्ही काही मदत करू शकां तर पहा.

कृत कुळबळीत त्यांना बोलावून आणायला सांगितले. त्यांना पाहून कृत कुळबळीत दाखवायला पाणी आले. ती म्हणाली—“बाजी, तुम्ही कोण काय सांगा! तुम्ही नांगल्या घरच्या विस्तार आहात मग तुम्हा मायलेकीं-वर अक्षमात कोणता घसंग ओढवला?”

ते ऐकून दोघी रडल्या. गनीची आई म्हणाली “मी आपल्या गनीच्या शोषार्थ किते आहेत. अज्ञानाक प्रार्थना करत आहे की कांढाळ बस गिलो!”

ते ऐकून कृत कुळबळीत वेगळे होऊन पडली शुद्धीवर आल्यावर ती म्हणाली “अज्ञानी मेहरवाणी असेल तर आपण सर्वच सुखी होऊं.”

तिने स्थान व्यापाऱ्याला हजार दीनार देऊन प्रार्थना केली की दोघींच्या राहण्याची उत्तम व्यवस्था करण्यात आवी. या उच्च कुळांतल्या स्त्रिया आहेत यांच्यावर एका एकी एक प्रसंग ओढवला म्हणून ही स्थिती झाली.

त्या दोघी व्यापाऱ्याच्या घरी जाऊन राहल्या. दुसऱ्या दिवशी कृत कुळबळीत त्यांना मेदायला गेली तेथे त्यांच्यात एकदम बदल झालेला पाहून तिला आश्चर्य वाटले घरांत पडल्यांत राहणाऱ्या नायकासारखी त्यांची स्थिती झाली होती.

तिथी रोम्याला पाहिल्या म्हणून रोम्या गनी आजारांतच काढत होता तो कोणालाच ओळखू शकला नाही.

तिथी बसून बोळत होत्या. बोळतां बोळतां कोणाच्या तरी तोंडून कुळबळीत कुळबळीत नांगोवार झाला. लगेच गनीने दोळे उघडून

एकदाच पाहिले व हात टेकून उठण्याचा प्रयत्न करीत म्हणाला—“काठे आहेस कृतल कुल्ल ?”

“मी येजेच आहे! तुंच गनी का ?” कृतल कुल्लने चकित होऊन विचारले.

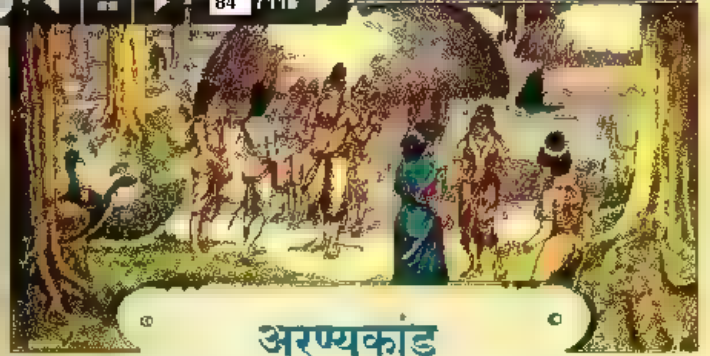
“पहा वेळन! माझे डोळे पहा! त्यांत कृतल कुल्लसिवाय दुसरें कोणी दिसणार नाही !” ती म्हणाला. त्यानंतर प्रेमी युगल नेटली, शकू चणीण, मायलेक येठली, सर्पाच्या डोळ्यांत आनंदाष्टु आले.

कृतल कुल्लने सलीफांनी स्वतःच्या कर्णवर पश्चात्ताप व्यक्त करून गनीच्या शोभास व त्याच्याशी विवाह करण्यासाठी तिच्या मुक्त केले कसल्याचें पण सांगितले. नंतर ती राजमहालांत गेली व तेथून तिने दोघी मायलेकींना त्यांच्या वर्जाका शोभलीक अशी वस्त्रे पाठविली. सर्व प्रकारे तिने त्यांनी बडबस्त

राखण्याची व्यवस्था करून दिली. नंतर संधी पाहून सलीफांजवळ सर्व काही मागितले. सलीफांनी गनीची तब्येत अरी शास्त्रावर त्याला दरबारात बोलाविले. त्याची बागणूक शीर चंदराज तख्ताला सोबेल अशीच होती. सलीफांनी त्याचे कौतुक करून आपल्या दरबारी लोकांना त्याच्या शीर मनाचे वर्णन करून मागितले. त्यांनी गौरमजुतीमुळे त्याला विनाकारण इतका कष्ट शास्त्रावरून माफी मागितली व त्याचा यशोचित सत्कार केला.

गनीची बहीण फिनना अत्यंत रूपवती होती तिच्या सौंदर्यावर मुख्य होऊन सलीफांनी तिच्याशी लग्न करण्याची गनीला तर्फवकी गनीने त्यास मान्यता दिली. गनी व सलीफा दोघांची स्त्री मोंठवा थाटाने एकाच सुहृती-वर झाली. त्यानंतर दोघांचा संसार सुखाचा झाला.

संपूर्ण

अरण्यकांड

श्री रामचंद्राने सीता व लक्ष्मणासह वंद-रक्षणाचा व लाऊन पाळनाचा शीर लुहळुवर काण्थांत प्रवेश केला. अरण्याच्या डाकून आम्ही व्यापली चर्मकायें निश्चित बाहेर वाहेरच वस्त्राचे आश्रम होते प्रत्येक पणें करूं.

आश्रमालगतचा भाग गत्य होत

रामाने ती राज मृका आश्रमांतच काढली

‘शर्पीनां सीता, राम व लक्ष्मण यांचा पैमादरपुर्वक सत्कार केला. ते म्हणाले—

‘रामा, राजा दुष्टांना दंड देतो, सुष्ठु कोकाचे रक्षण कर्तो. प्रजेला स्वतःच्या अरत्या-पमाजे मानून तसे पाळून करतो म्हणून तो पत्तेला धिन्यासारखा असतो वं राजावानी साहून वनांत आलास तरी येथें देखील तू उंच व एखाद्या दरीसारखें भयंकर त्याचें राजान् आहेस व आम्ही तुझी पक्षा, आमच्या मुख, ढगा एवढे पोट व हातांत मात्त.

व उजाडल्यावर सीता व लक्ष्मणासह खोल अरण्यांत प्रवेश केला ते अरण्य संस्कर होतें, पण सुंदर व रमणीय होते. भयंकर क्षापदे हिंडत होती पहायें तिकडे वृक्ष, वृक्षा-खोरी. त्या निर्वन वनांत नात असतां त्यांना एक भयंकर राक्षस विषका, पर्वता एवढा उंच व एखाद्या दरीसारखें भयंकर त्याचें मुख, ढगा एवढे पोट व हातांत मात्त.

रामायण

तो म्हणाला-“लक्ष्मणा, ज्या उद्देशाने कैकेयीने मला वनवास दिला तो उद्देश पुरा होणार असें दिसते आहे. बाबा वारल्याने ऐकून मला दुःख झाले, तिथेच किशोरा ल्याहून जाते दुःख सीतेच्या अंगाळा त्या राक्षसाचा स्पर्श झालेला वाहून होत आहे.”

रामाचे ते वाक्य ऐकून लक्ष्मणाला स्वेद पडला. म्हणाला-“एका बाणाने मी त्याचा वध करतो पहा !” नंतर राक्षसाकडे वळून नेष्टेने लक्ष्मण म्हणाला-“काय हो राम ! कोण तुम्ही ! सर्वे जंगलाचे मालक जणु !”

“ए सूर्यदे पारा ! कोणाला हा मंत्र विचारतोस, मीच तुला तो मंत्र विचारतो आहे ! व्येण तू, बोल.” राक्षस म्हणाला.

“आम्ही क्षत्रिय कुमार आहो. सवाचरणी आहो. वनवास करीत आहो ! आतां बोल तू कोण !” रामाने विचारले.

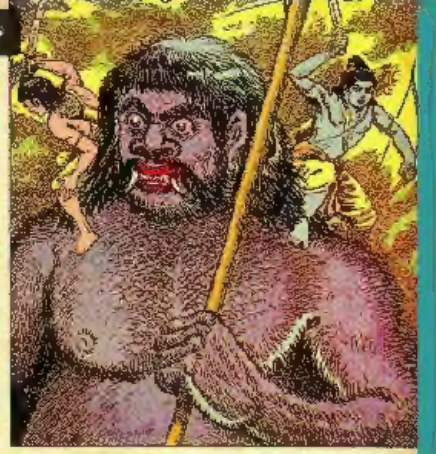
“ऐक ! माझ्या गिऱ्याने नांव अय आहे व आईचे शतवृद्ध. माझे नांव विराभ. मी तपश्र्या करून ब्रह्मदेवाला प्रसन्न करून घेतले आहे. ब्रह्मदेवाने मला वर दिला आहे मी कोणत्याहि शस्त्राच्या श्रयोगाने माझा वध होणे शक्य नाही. म्हणून झट्टी दोजे आतां या स्त्रीला विसरा आणि सुकाव्हाने आल्या

वाटेना निघून जा. मला तुमचे प्राण घेतल्याने विशेष कायवापण नाही.” राक्षस म्हणाला.

रामाचे डोळे रागात लाल झाले. म्हणाला-“नीच दुष्ट ! वस्त्रीवर हात टाकण्याला तुला शरम नाही वाटली ? दुष्टा काळ जवळ येऊन ठेवला आहे.” असे सांगून राम लक्ष्मणांनी राक्षसावर बाण सोडले. ते बाण राक्षसाच्या शरिरात शिरून अडकून राहिले. त्याने सीतेला खाली ठेवले व मोठ्याने हंसून त्याने आपले शरीर जरा ताणल्याबरोबर सर्व बाण गळून जमिनीवर पडले. तो भाला हातात घेऊन रामावर धांवला. रामाने एका नाणाने त्या भाऱ्याचे दोन तुकडे करून टाकले.

पण विद्यावाला त्याची फिकीरच जणु नव्हती. तो पुढे येऊ लागलेला पाहून राम लक्ष्मणांनी तलवारीचे वार केले. पण त्याला त्याचे काहीच वाटले नाही. त्याने राम-लक्ष्मणांना लांबावर उचबळ घेतले आणि रानात खोल शिरु लागला.

सीता जोरडली-“दोषांना हा राक्षस कोठे घेऊन जातला आहे ! मला वाप व लांडगे लाऊन टाकतील. राक्षसा ! मी ह्मयसभोर हात जोडते. तू दोषांना सोडून दे व पाहिजे तर मला घेऊन जा.”

सीतेचा तो माझोड ऐकून राम लक्ष्मणांनी आपापल्या तलवारीने राक्षसाचे दोन्ही हात कापून टाकले. तो जमिनीवर आदळला जणु कांढी होगरच फोसळला. जमीन हादरली. दोषांनी राक्षसाला खूप वळविले. त्याच्या पायांची हाडे मोडून टाकली. पण तो राक्षस मेला नाही. राम त्याच्या गळ्यावर ठमा राहून लक्ष्मणाला म्हणाला-“लवकर खडा खण, याला जिवंत पुरून टाकू सा.” लक्ष्मणाने एक खडा खणला. दोषांनी त्याला त्या खड्यात ठकवले. खड्यात पडतांना तो इतक्या मोठ्याने शरजला की

त्या आवाजाने सर्व दिशा कोपल्या. राम-लक्ष्मणांनी त्याच्या वर दगड व माती टाकून त्याला पुरून टाकले.

रामाने सीतेजवळ जाऊन तिला धीर दिला. सीतेने जसले अंधेकर दृश्य आयुष्यात पूर्वी कधी पाहिले नव्हते. म्हणून ती फार भयली होती.

नंतर राम लक्ष्मण सीतेसह शरभंग ऋषींच्या आश्रमात येऊन राहण्याचा हेतू निघाले. ते आजमानवळ येऊन पोचणार तो त्यांना एक विचित्र दृश्य दिसले. जमिनीपासून पुष्कळ वर अंतराळात एक रत्न उडत

असलेला रत्नां दिसला. त्याला पिवळे धांदे जोडलेले होते. एक महापुरुष सुंदर क्वाभूषणे परिधान करून आश्रमाकडे जात होता. सुशोसारखा तो तेजस्वी पुरुष होता.

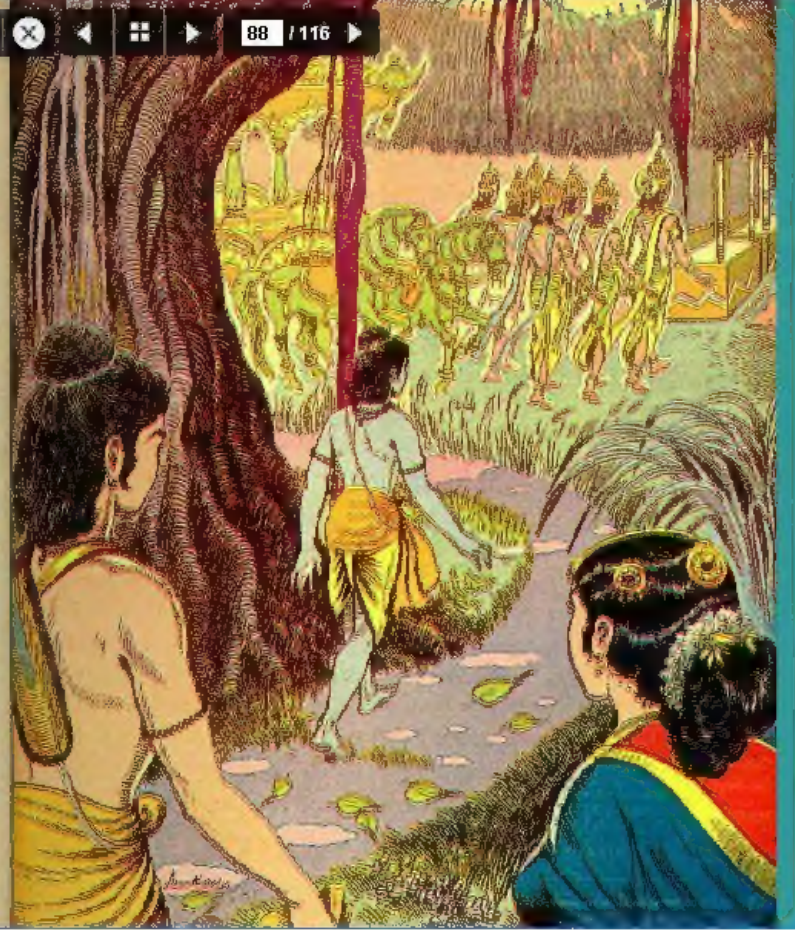
रामाने लक्ष्मणाला तिकडे नोंद दाखवीत विचारले—“लक्ष्मणा! हा देवेन्द्र तर नसेल! मी पुढे जाऊन बवकशी करून येतो. तू व सीता तोपर्यंत येथे बाहेर रावा!” असे सांगून राम शरभंग ऋषींच्या आश्रमात गेला.

तो खरोखरच देवेन्द्र होता. शरभंग ऋषींना स्वर्गात बोलावून येऊन आप्यासाठी स्वतः देवेन्द्रच आला होता. रामाका येत असलेला पाहून इंद्र शरभंग ऋषींना म्हणाला—

“राम मला भेटायला येत आहे. त्याच्या हातून मोठमोठी कामे व्हायची आहेत. मी पुरी होईपर्यंत माझी व त्याची भेट होणे शक्य नाही.” असे सांगून इंद्र रथात बसून कोठे निघून गेला.

इंद्राका निघून गेलेला पाहून राम परतला आणि सीता व लक्ष्मण दोघांना बरोबर घेऊन स्थाने शरभंग ऋषींच्या आश्रमात प्रवेश केला. तिघांनी ऋषींना नमस्कार केला. तो पर्यंत ऋषींनी अभिमन्यु करण्याची सर्व तयारी करून ठेवली होती.

चौवोवा
२८

मला स्वतःच व्हायला नव्हे का? आतां मला हें सांगा की या अरण्यांत मी सीता व लक्ष्मणासह कोठे राहने!" रामानें विचारलें.

"सांच नदीच्या कांठा कांठानें तूं पश्चिमेकडे मेलास तर तुज्ज सुतीक्ष्ण मुनींचा आश्रम लागेल. ते तुला योग्य स्थान कोणतें तें सांगतील. ज्याप्रमाणें सांप आपली कास टाकतो तसें हा देह ठेवीत असतां तूं मला पहावेंस, हीं माझी इच्छा आहे." असें सांगून शरभंग ऋषींनीं अर्मांत प्रवेश केला. त्यांचे तें बर्बर शरीर भस्म होऊन गेलें व एक दिव्य देह धारण करून पंचवीस वर्षांच्या तरुणासारखे ते वशीतून बाहेर जाले. सीता राम व लक्ष्मणांनीं शरभंग ऋषींचे ते दिव्य ढोळ्यांनीं पाहिलें.

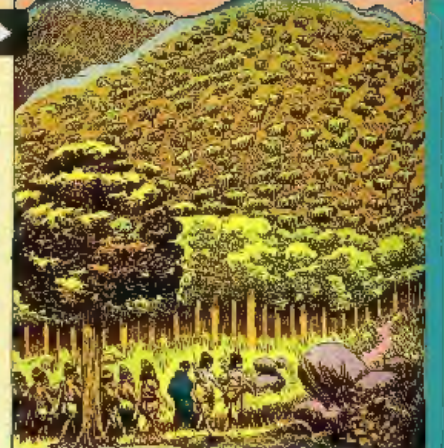
शरभंग ऋषींनीं देह त्याग करणावर आश्रमांतल्या इतर ऋषींनीं येऊन रामाजवळ विनंति केली—“वधा, नदीच्या कांठी राहणाऱ्या ऋषींना राक्षस प्रास येत आहेत. त्यांनीं भेंतें पड्या इच्छे पडली आहेत. ऋषी-मुनींचा रक्षणाचा भार तूं आपणावर घ्यावास.” असें सांगून त्यांनीं ऋषी मुनींची भेंतें बासविली.

“मी पित्याच्या जागेचें पालन करण्यासाठीं अरण्यावास पत्करलां होता. कदाचित या सेवेसाठींच मला अरण्यावास लाभला आहे. मी आनंदानें ही जबाबदारी आपल्या शिरावर घ्यायला तयार आहे.” रामानें उत्तर दिलें.

राम सुतीक्ष्ण मुनींच्या आश्रमाकडे जात असतां त्याच्यापरांवर वैखानस वगैरे ऋषि देखील निवाले. त्यांनीं एक नदी पार केली आणि एका पर्वताकपातच्या रानांत येऊन पोचले. त्याच वनांत सुतीक्ष्ण, मुनींचा आश्रम होता.

रामानें आपलें नांव सांगून सुतीक्ष्ण मुनींचा नमस्कार केला. ऋषींनीं पुढें येऊन रामाक प्रेमानें आळिगन करून आशीर्वाद दिला व म्हणाले—“रामा! तूं विश्रुट पर्वतावर येऊन राहूं लागलास तेव्हां पासूनच तुझ्याविषयीं सर्व समाचार मला मिळत जाले आहेत. मी आजपर्यंत जी तपश्चर्या केली तिचे सर्व फळ मी तुला देत आहे. तूं सीता व लक्ष्मणासह सर्व लोक पाहून घे. जरा अनायास ही प्राप्ति होत आहे.”

एकवर राम म्हणाला—“सुने! स्वतः इतर कोणतें तरी स्थान सुचवायें.” राम कांहीं काळ केशवाशिवाय ब्रह्मलोकार्थी जरी म्हणाला.

प्राप्ति झाली तरी त्याचे खरें सुख कसे मिळणार? आतां आम्हांला वनवासास योग्य असें स्थान सांगावें.”

“पाहिजे तर तूं याच आश्रमांत रहा. येथें आश्रमांतल्या मृग इत्यादि प्राण्यांचाच मोठा वास आहे. वांकी कशाहि प्रकारचा वास नाही.” सुतीक्ष्ण मुनि म्हणाले.

“मी किंवा लक्ष्मणानें मृगवैद्य्या वेळीं सुकून आश्रमाच्या पशूंचा धव केला तर तो केवढा मोठा अपराध होईल! तेव्हां आपण इतर कोणतें तरी स्थान सुचवायें.” राम कांहीं काळ केशवाशिवाय ब्रह्मलोकार्थी जरी म्हणाला.

सुनीक्षण मुनींच्या आयुहास्तव रामानें ती रात्र त्यांच्या आश्रमांत राहण्याचें कबूल केलें. रामाळीं राम सीता, लक्ष्मण व सुनीसह पुढें निघाला.

वाटेत सीतेनें रामाळा विचारलें—“जगांत तीन पापें महापापें जणून मानली जातात,— पहिलें असत्य भाषण, दुसरें परकी प्रेम व तिसरें निष्कारण वैर. त्यांत निष्कारण वैर हेच सर्वांत मोठे महापातक आहे. पहिलीं दोन पातकें आर्यपुत्र कधीं करणार नाहींत याची मला खात्री आहे. पण आपण राजाशांन्याच वच निष्कारण करणार बाह्यांत असें नाहीं का वाटत? आपण ऋषी व मुनींना तसें वचन दिलें आहे म्हणून निचारतें. खरें पाहिलें तर शस्त्र हातीं धरणें हीच एक चूक ठरेल. फार पूर्वी एक मुनि तप करीत होता. इंद्र भटाचें रूप घेऊन आला. त्यानें त्या

मुनींकडे आपले शस्त्र ठेवून त्याचा सांभाळ करण्यास सांगितलें व असें देखील सांगितलें कीं मी कांहीं दिवसांनीं येऊन, हें शस्त्र घेऊन जाईन. मुनि तें शस्त्र सतत आपल्या बचळ बाळगीत. कोठे जायचें झालें तरी तें ठेवून जात बसत. त्याचा प्रयोग मुनीनें फळें तोडायला व कपटायला केला. हळूहळू त्या शस्त्राचा उपयोग हिसाफाशीत पण होऊ लागला. शेवटीं त्यांना नरकांत जावें लागलें.

म्हणून शस्त्र त्याग करूनच आपण तपश्चर्या करूं या. ही एक एक विनंति आहे.”

राम सीतेला म्हणाला—“सर्वे मुनींनीं इतकी प्रार्थना केली तेव्हां मी त्यांना होकार दिला व वचन देखील दिलें कीं मी त्यांचें रक्षण करीन. आतां तें वचन मोडायला मी तयार नाहीं. तुला किंवा लक्ष्मणाला सौख्यें लागलें तरी मी आपली प्रतिज्ञा मोडणार नाहीं.”

हनुमानाची गोष्ट

केतरी नांवाच्या एक वानराच्या बापकोचें नांव अंजना असें होतें. केतरी खेन्यास होऊन तपश्चर्या करण्यासाठीं विष्णू गेल्यावर अंजनाचें बावूनीं व्याघ्रपना केली व त्याच्या सज्जकानें तिला एक मुक्या झाला.

जन्म झाल्यावरोंवर अंजनाकडून मास्ती सुजालां राहून त्याला धरावला धांवला. तें राहून राहून रामाबुल इंद्राकडे फिराई केली.

